

Piia Junkkari
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK), diakoniatyö
Opinnäytetyö, 2021

SURUN OLEMUS JA KUOLEMAN ARVOITUS

Sosionomi-diakonin työkenttä hautaustoimessa

TIIVISTELMÄ

Junkkari Piia

Surun olemus ja kuoleman arvoitus – sosionomi-diakonin työkenttä hautaustoi-
messä

40 sivua, 3 liitettä

Syksy, 2021

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveystieteiden ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi (AMK), diakoniatyö

Tämä opinnäytetyö on kehittämispainotteinen produktio, jonka tarkoituksena oli tuottaa podcast. Produktiossa käsitellään hautauspalvelun toimintaa psykologisesta näkökulmasta kuolemansurussa. Opinnäytetyön tavoitteena ja kehittämis-tehtävänä on tuoda hautaustoimen psyykkisesti ja sosiaalisesti tärkeää työtä näkyvämmäksi yhteiskunnassamme. Toisena päätavoitteena on ollut esittää pohdintaa sosionomi-diakonin mahdollisuudesta sijoittua sosiaalialan osaajana hautauspalvelun työhön. Pohdinnan pääpaino on kohtaamisessa ja toiminnassa, jossa ymmärretään surun luonne jatkuvana sopeutumisprosessina. Podcastin kuuntelija voi saada aihepiiristä lohtua suruunsa, rohkaisua etsiä vertaistukea tai ammattilaisena intoa kehittää uusia työmuotoja. Podcastia median muotona voi soveltaa myös sosionomi-diakonin työssä menetelmänä, kommunikatiivälineenä tai tiedonvälityksessä. Podcast ja kirjallinen raportti toimivat toisi-
aan täydentävinä opinnäytetyön osina.

Opinnäytetyön työelämäkumppani on Kajaanin Hautauspalvelu. Aineisto muodostui hautauspalvelun työntekijöiden haastattelusta, joka toteutettiin puolistruk-turoidulla teemahaastattelulla. Podcastin käsikirjoitus muodostui kirjallisuuden ja asiantuntijahaastattelun pohjalta. Podcast sisältää neljä 15-25 minuutin mittaista jaksoa. Haastatteluaineiston ja kirjallisuuden avulla työn lopputuloksena muodostui näkökulma siihen, kuinka sosionomi-diakonin osaamista voitaisiin hyö-dyntää hautausalalla tai kuolemansurun kontekstissa. Produktio voi hyödyttää työelämää löytämällä sosionomi-diakonin työnkuvassa yhteyden hautaustoimen konkreettisen toiminnan ja psyykettä tukevien rakenteiden välille. Opinnäytetyön punaisena lankana kulkee psykososiaalinen näkökulma.

Sosionomi-diakonin koulutus valmistaa osaajia, jotka sopisivat hautaustoimen kohtaavaan työhön. He ovat yhteiskunnan rakenteiden ja ihmisten kohtaamisen asiantuntijoita. Diakonin koulutukseen ja työnkuvaan kuuluu sielunhoidollinen vuorovaikutus ja kyky keskustella hengellisistä ja uskonnollisista kysymyksistä. Hautaustoimen asiakkailta voi olla sekä tarve toiminnalliseen surun käsittelyyn että hengellisyydestä puhumiseen. Yhteiskunnastamme löytyy perinteisiä suru-ryhmiä, mutta puuttuu arkisen ja pitkäkestoisen surun käsittelyn ja muistelun mahdollisuuksia. Opinnäytetyössä hahmottuu sosionomi-diakonille tehtävä toi-mia rinnalla kulkijana, tiedonvälittäjänä ja koordinoijana. Diakonin ydinosaamis-kuvauksen valossa diakonin osaamisesta olisi hyötyä, kun hiotaan entistä toimi-vampaa yhteistyötä kuolemantapausten ympärillä. Opinnäytetyön johtopäätök-senä on pohtien todettu, että sosionomi-diakoni on pätevä ammatillinen tuki-henkilö kuolemansurun yhteyteen.

Asiasanat: diakonin ydinosaminen, hautauspalvelu, kuolemansuru, podcast-
produktio, siirtymäriitti, surututkimus

ABSTRACT

Junkkari Piia

The essence of grief and the mystery of death – the working field of a Bachelor of Social Services and Deacon in a funeral service

40 pages and 3 appendices

Autumn, 2021

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services, Diaconal work

This thesis is a development-oriented production, with the aim of producing a podcast. The production analyses the significance of the funeral service for grief associated with death from a psychological point of view. The main aim and development goal of the thesis is to make the psychologically and socially important work of the funeral service more visible in our society. The second main goal is to reflect on the capacity of a Bachelor of Social Services/Deacon (B.Soc.S/Deacon) as a social worker within a funeral service. The main focus of the reflection is on encounter and action, where the nature of grief is understood as a continuous process of adjustment. The podcast may offer comfort for the listener's grief, encouragement to seek peer support, or, for a professional, enthusiasm to develop new forms of work. Podcasting as a form of media can also be applied in the work of a B.Soc.S/Deacon as a method or a means of communication. The podcast and the written report serve as complementary parts of the thesis.

The work partner of the thesis is Kajaanin Hautauspalvelu. The material consisted of an interviews with funeral service employees, which was conducted with a semi-structured thematic interview. The script for the podcast was based on literature and an expert interview. The podcast includes four 15-25 minute episodes. With the help of interview material and literature, the result of the work was a perspective on how the skills of a B.Soc.S/Deacon could be utilized in the funeral field or in the context of grief. The production can benefit working life by finding a connection between the concrete action of the funeral service and the structures that support the psyche in the job description of the B.Soc.S/Deacon. The key aspect of the thesis is the psychosocial perspective.

The education of a B.Soc.S/Deacon prepares experts who would be suitable for the work encountered in a funeral service. They are experts in the structures of society and the meeting and listening of people. The deacon's education and job description include pastoral interaction and the ability to discuss spiritual and religious issues. Funeral clients may have both a need to functionally deal with grief and to talk about spirituality. There are traditional grief support groups in our society, but there is a lack of opportunities to deal with and recall everyday and long-lasting grief. The thesis outlines the role of a B.Soc.S/Deacon as a supporter, communicator and coordinator. In light of the deacon's core competency description, the deacon's expertise would be useful in honing more effective collaboration around deaths. The conclusion of the thesis is that it has been

stated that a B.Soc.S/Deacon is a qualified professional support person in connection with the mourning of death.

Key words: deacon core competencies, funeral service, death grief, podcast production, transition rite, mourning research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 KUOLEMANSURU	6
2.1 Surun kokonaisvaltaisuus	6
2.2 Kriisin vaiheet	10
2.3 Siirtymäriitti.....	12
2.4 Hautustoimi	13
3 SOSIONOMI-DIAKONI AMMATTILAISENA KUOLEMAN ÄÄRELLÄ.....	17
3.1 Arvoituksellinen kuolema – paikka vapaana vierellä kulkijalle	17
3.2 Koordinoija surussa.....	19
4 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITE	21
5 HAUTAUSTOIMISTO YHTEISTYÖKUMPPANINA	23
6 PODCASTIN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI	24
6.1 Podcastin suunnittelun ja toteuttamisen periaatteita	24
6.2 Haastattelusta ja kirjallisuudesta käsikirjoitukseksi ja podcastiksi	26
6.3 Arvioinnin toteuttaminen.....	30
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	32
7.1 Eettiset lähtökohdat ja luotettavuus	32
7.2 Kuolemansurun konteksti sosionomi-diakonin työkenttänä	34
7.3 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kehitys	36
LÄHTEET	37
LIITTEET	41
LIITE 1. Haastattelukysymykset.....	41
LIITE 2. Podcastin käsikirjoitus	42
LIITE 3. Palautekysymykset.....	68

1 JOHDANTO

Kuoleman arvoitus alkoi kiehtoa minua muutama vuosi sitten suvussani tapahtuneiden kuolemantapausten myötä. Kuolema on toisaalta kaikille yhteinen, toisaalta yksilölle jakamattomin ja yksityisin kokemus, joka ihmisellä voi olla. Kuoleman pelkoni on osittain vaihtunut arvoituksellisuuden ja merkityksellisyyden pohtimiseen. Koen, että sosionomi ja/tai diakoni olisi oivallinen työntekijä niissä yhteyksissä ja prosesseissa, joissa kuolema kohdataan ja kuollut saatetaan viimeiseen leposijaansa. Minua kiinnostaa, voisiko sosionomi-diakonin koulutuksella ja osaamisella työskennellä ammattilaisena kuoleman kohtaamisessa. Laajemmin olen kiinnostunut kuolemisen prosessissa olevien ihmisten, heidän läheistensä sekä läheisensä menettäneiden oikeuksista mahdollisimman hyvään kuolemaan. Oikeudet toteutuvat tapahtumien ja toiminnan kautta kuoleman rajan molemmin puolin. Myös vainajilla on omat oikeutensa. Suomessa vainajat ovat useissa tapauksissa muutamia viikkoja odottamassa hautausta. Ei ole yhdentekevää, kuinka vainajaa kohdellaan ja missä hän on niiden viikkojen aikana.

Kuoleman aiheuttama suru on läheisille sekä monimuotoinen prosessi että pysyvä elämänmuutos, joka vaikuttaa myös identiteettiin. Uudemmassa surukäsitelyksessä sitä on verrattu muun muassa rakastumiseen, sillä molemmat voivat muuttaa elämän pysyvästi (Poijula 2002, 21). Surevia ihmisiä kohdataan monilla yhteiskunnan tahoilla, ja valitsin opinnäytetyöni tarkastelun kohteeksi hautaus-toimen ja erityisesti hautausoimistojen työn. Olen aiemmassa työssäni havainnoinut hautajaisia näkökulmasta, jossa käytännön toiminta tukee suruprosessia, ja pienetkin eleet saattavat jäädä läheisten mieleen pysyvästi. Hautausoimisto on viimeinen taho, jossa vainaja on vielä konkreettisesti ja fyysisesti läsnä. Hautausoimiston työ sijoittuu tilanteeseen, jossa omaiset päästävät lopullisesti läheisensä fyysisestä olemuksesta irti. Tästä kokemuksesta lähtevässä jatkumossa on tarvetta toiminnalle ja kohtaamiselle, jossa surun monimuotoista luonnetta ymmärretään. Surevan on pakko sopeutua menetystä seuraavaan uuteen todellisuuteen, mikä voi viedä pitkän ajan (Poijula 2002, 19). Yhteiskun-

nassamme on eri toimijoita surevien kohtaamista varten, mutta vakiintunutta yhteistyötä ja linkkejä niiden väliltä puuttuu.

Tämä työ on kehittämispainotteinen opinnäytetyö, jonka tuotekehittelynä eli produktiona syntyi podcast. Se käsittelee surua kuoleman kohdatessa sekä kuoleman parissa työskentelyä. Tarkastelen, kuinka kuolemaan ja hautaamiseen liittyvät merkitykselliset siirtymäriitit, työtavat ja elementit toimivat surevan psyykkisenä tukena. Olen haastatellut hautauspalvelun työntekijöitä, ja tämän kautta pyrin hahmottamaan uudenlaista mahdollista työnkuvaa ja työkenttää sosionomille ja diakonille. Työelämäyhteistyötahonani oli Kajaanin Hautauspalvelu ja haastateltavina toimivat hautauspalvelun työntekijät. Pyrin kuvaamaan hautaustoimen merkitystä suruprosessissa sekä sitä, kuinka käytännön asioiden järjestäminen voi auttaa ja tukea surevan ihmisen psyykettä. Hautajaiset ovat tärkeä siirtymäriitti, jonka asiantuntijoita hautaustoimistot ovat. Heidän toimintansa psykologinen merkitys on jäänyt piiloon verrattuna esimerkiksi pappien työhön vainajan hautaan siunaajina. Opinnäytetyöni punaisena lankana kulkee psykososiaalinen näkökulma.

Haastatteluaineiston ja kirjallisuuden avulla pyrin työn lopputuloksena tuottamaan näkökulmaa siihen, kuinka sosionomi-diakonin osaamista voitaisiin hyödyntää hautausalalla tai kuolemansurun yhteydessä. Pyrin hahmottamaan toimintaa ja kontekstia, johon sosionomi-diakoniksi koulutettu henkilö vainajan hautaamisen ja omaisten surun prosessissa voi linkittyä. Produktiossani pohdin perustellen, voisiko sosionomi tai diakoni olla tukija ja vierellä kulkija esimerkiksi kuoleman ja hautajaisten jälkeisessä ajassa. Vierellä kulkija voi toimia kuuntelijana sekä koordinoida ihmisiä toisten saman kokeneiden pariin. Vertaisryhmässä tapahtuva kokemusten jakaminen vähentää stressiä, ja vertaisryhmällä voi olla korvaamattomia terveyshyötyjä. (Pojjula 2002, 225-226.) Esitän ajatuksen, voisiko sosionomi-diakonin työlle olla paikka hautaustoimessa tai sen liepeillä uudenaikaisena vahvistuksena kohti menetyksen jälkeistä elämää. Pääpaino pohdinnassa on kohtaamisessa ja toiminnassa, jossa surun jatkuvuus ymmärretään. Surun jatkuvuus nähdään nykytutkimuksessa dynaamiseksi ja muuttuvaksi prosessiksi (Pulkkinen 2016, 333). Produktioni voi hyödyttää työelämää löytämällä yhteyden hautaustoimen konkreettisen toiminnan ja psyykettä tukevien

rakenteiden välille sosionomi-diakonin työnkuvassa. Hautaustoimesta katsottuna työni toivottavasti tuo edes pienen askeleen verran heidän työtään näkyvämmäksi laajemmalle yhteiskuntaamme. Sosionomit työskentelevät monenlaisilla aloilla ja monenlaisten toimijoiden kanssa, joten tiedostamisen väylänä sosiaaliala on kattava.

Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunnan haastatteluun viitatessani käytän haastattelukysymysten teema-alueiden numerointia. Esimerkiksi (teema 2) viittaa keskusteluun, joka on käyty teema-alueen 2 kysymysten pohjalta. Haastattelukysymykset löytyvät liitteenä opinnäytetyön lopusta. (LIITE 1.) Podcastin käsikirjoitus löytyy myös liiteosasta (LIITE 2.), ja jokaisen käsikirjoitusjakson lopussa on verkko-osoite, jossa on kyseinen jakso äänitallenteena.

2 KUOLEMANSURU

2.1 Surun kokonaisvaltaisuus

Saattohoidon uranuurtaja Cicely Saunders on määritellyt kuolemansuruun liittyvän kokonaisvaltaisen kivun käsitteellä *total pain*. Siihen lasketaan mukaan niin fyysinen, psyykkinen kuin hengellinenkin kipu. Auttaminen ja tukeminen kohdentuvat luontevammin, kun ihmisen kuolemaan liittyvässä työssä tiedostetaan suruun kuuluva kokonaisvaltaisuus. Suru ei ole asia, joka voidaan työstää pois. Suru on monimutkaisempi ja pysyvämpi tila ja tunne, ja sen tyypistäminen prosessiksi, jonka voi ikään kuin suorittaa valmiiksi, ei tee sille oikeutta. Valmiiksi työstetty suru ei ole surevan todellisuutta eikä myöskään vastaa siihen, millaisia sävyjä suru elämään tuo, usein pysyvästi. Suru on kokonaisvaltainen reaktio menetykseen (Selin, 2014). Suruprosessi kriisivaiheineen on kuitenkin tärkeä raami sille, kuinka surun vaiheet usein etenevät. Näiden vaiheiden tunnistami-

nen auttaa niin surevaa, hänen läheisiään kuin kaikkia surun yhteydessä mukana olevia ammattilaisiakin ymmärtämään psyykkisiä reaktioita ja mielialoja.

Kuoleman aiheuttamaa surua on länsimaisessa kulttuuripiirissä nähty ja määritelty ajan saatossa eri tavoin. Se on ymmärretty pitkään työnä ja prosessina, ja esimerkiksi Sigmund Freud kuvaa surun prosessiksi alun perin vuonna 1915 kirjoittamassaan artikkelissa. Prosessi etenee kuollutta kohtaan tunnetusta kiintymyksestä eräänlaisen irtautumisen kautta kohti mahdollisuutta luoda uusia kiintymyssuhteita. (Pulkkinen 2016, 43.) 1900-luvun kuluessa suru alettiin nähdä sairaudenkaltaisena tilana ja oireyhtymänä. Surussa nähtiin olevan alkukohata, ennakoitavissa oleva etenemistapa ja pitkä toipumisvaihe. Pitkäkestoista surua on kuvattu lääketieteen termein patologiseksi. (Pulkkinen 2016, 45-46.) Ehkä tunnetuin surua määrittelevä teoria on psykiatri Elisabeth Kübler-Rossin 1960-luvun lopulla esittämä vaiheteoria. Hän kuvaa surun viideksi vaiheeksi kieltämisen, suuttumuksen, neuvottelemisen, masennuksen ja hyväksymisen. Psykiatrit John Bowlby ja Colin Murray Parkes ovat myös määrittäneet hieman toisistaan poiketen surua vaiheina. Molemmilla vaiheisiin kuuluvat 1) turtumus, 2) kaipaus ja ikävöinti, 3) masennus ja epätoivo sekä 4) toipuminen ja uudelleenorganisoiduminen. Bowlbyn ajattelu liittyy kiintymyssuhdeteoriaan ja Parkesin leskien kokemusten tarkasteluun. (Pulkkinen 2016, 49.)

Esimerkiksi 1990-luvun lopulla virisi romantiikan ajalta tuttu käsitys, jossa ajateltiin, että suhde kuolleeseen läheiseen voi jatkua kuoleman jälkeen. Side ihmisten välillä voi ylittää fyysiset rajat. Suru voidaan nähdä kognitiivisena, emotionaalisenä ja sosiaalisena prosessina, josta ihminen ei koskaan pääse kokonaan yli. (Pulkkinen 2016, 50.) Suru on jotakin muuttava kokemus. Sureva joutuu usein identiteettinsä rajoille. Hän kokee ikään kuin metamorfoosin, jossa itsetutkiskelu johtaa persoonallisuuden kehittymiseen. Sureva tekee luopumisen aikana matkan ydinminäänsä. Hänen tietoisuutensa ja tapansa katsoa maailmaa muuttuvat. Sureva ei palaa entiseen lähtökohtaansa vaan muutos on peruuttamaton. Surun ydin on luopuminen, joka aiheuttaa väistämättömän muutoksen surevassa. Luopumisen tyypillisiä piirteitä on tunteiden vaihtelevuus, eikä se ole suoraviivainen, lineaarisesti etenevä prosessi vaikka prosessi onkin. (Erjanti ja Paunonen-Ilmonen, 2004, 78-79.) Luopuminen aiheuttaa usein hal-

linnan tunteen menetystä, ja siksi siihen on täysin sallittua astua hitaasti, kriisin vaiheiden turvin.

Kuoleman kohtaaminen ja pohtiminen sisältävät lukuisia ulottuvuuksia, kerroksia ja sävyjä. Kuoleman kohtaaminen voidaan määritellä kulttuuriseksi, filosofiseksi, sosiaaliseksi ja hengelliseksi prosessiksi. (Etene 2004, 11.) Suhtautuminen kuolemaan sisältää laajan kirjon tunteita ja kokemuksia kuten pelkoa, toivoa, menetystä, arvokkuutta, lahjomattomuutta, anteeksiantoa, yksinäisyyttä ja rakkautta. (Moberg 2012, 73-78.) Sosiologi David O. Mobergin mukaan hengellisyys on elämän syvin ulottuvuus ja sen äärimmäinen perusta (Moberg 2012, 79). Siksi hengellisyys on tavalla tai toisella mukana myös kuoleman kohtaamisessa. Dogmatiikan professori Osmo Tiililä on kiteyttänyt: Koska kenelläkään ei ole omakohtaista kokemusta kuolemasta, joudumme tekemään johtopäätöksemme nimenomaan päättelemällä ja yleistä tietoa tarkastelemalla (Tiililä 1961, 7). Tiedämme, mitä kuolema biologisesti on, mutta kokemustasolla se on eläville arvoitus. Uskon kuoleman pelon liittyvän vahvasti juuri tähän syvimmillään tuntemattomaan ja lopulliseen kokemukseen ja asiaintilaan. Osmo Tiililä kirjoittaa, että kuolema ei ole minkäänlainen toinen neuvottelupuoli, johon voitaisiin soveltaa elämään kuuluvia tai siitä otettuja määreitä. Se on jotakin kokonaan toista, täältä käsin katsottuna pelkkä loppu. (Tiililä 1961, 9-10.)

Yhteisön jäsenen kuollessa yhteisö käsittelee omaa rajallisuuttaan ja mahdollisuuttaan jatkaa elämäänsä. Arvokkuus kuoleman kohtaamisen tavoissa määrittyy sekä kulttuurista että lähiyhteisöstä kuten perheestä ja suvusta. (Etene 2004, 11.) Kuolema on yhtä aikaa jokapäiväinen ja kaikille yhteinen kokemus, sekä jakamattomin ja yksityisin kokemus joka ihmisellä voi olla. Kuolemaan kuuluu paradoksaalisuus. Erityisesti kuoleman kulttuurinen, sosiaalinen ja hengellinen puoli voivat auttaa surussa, sekä etäännyttää ihmistä vaikeimmasta eksistentiaalisesta pelostaan. Kun asioita kuoleman ympärillä tehdään perinteiden ja rutiinien kautta, se tuo turvaa kuoleman aiheuttamaa kaoottisuuden tunnetta vastaan. Mobergin teoksessa kuolemaa määritellään matkana, joka täytyy käydä elämän viimeisessä vaiheessa. Kuoleman prosessissaan henkilö kasvaa kokemaan elämänsä totaalisesti ja kokonaisuutena. Kuolema voidaan nähdä

myös interaktiivisena prosessina, jossa mielestäni esimerkiksi ihmisen jättämällä henkisellä perinnöllä on merkittävä asema. (Moberg 2012, 72-73, 82.)

Kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus ihmisen olemuspuolina ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa. Ihminen on ainutkertainen olento, koska hän on jäljittelemättömällä tavalla yksilöllisen tilanteensa kautta maailmassa. Holistisen ihmiskäsityksen valossa ihmisen kokemukset ja keholliset prosessit ovat erotamattomassa suhteessa ympäröivään maailmaan, lainaa Mari Pulkkinen Lauri Rauhala (2005, 2009.) (Pulkkinen 2016, 89.) Ymmärrän tämän niin, että yksilön ainutlaatuisuus heijastuu suruun siten, että se vahvistaa myös kuoleman menetyskokemuksen ainutkertaisuutta ja ainutlaatuisuutta. Suremisessa yhdistyvät kognitiivinen eli tiedollinen taso sekä konatiivinen taso. Konatiivinen eli käyttäytymiseen liittyvä taso voi ilmetä esimerkiksi erilaisina yksilöllisinä tai yhteisöllisinä riitteinä. Sen voi nähdä ilmentävän inhimillistä taipumusta arvostaa, viittaa Mari Pulkkinen uskontotieteilijä Nils G. Holmiin ja psykologi William Jamesiin. Surun kokemuksessa voi olla hengellisille kokemuksille ominaisia sanoittamattomia ja mystisiä sävyjä. (Pulkkinen 2016, 90-91.) Kuten aiemmin kirjoitin, kuolema on yhtä aikaa ihmiskunnan yhteisin ja yksityisin kokemus. Pulkkinen mukaan tunnereaktiot saattavat muistuttaa ympäröivälle kulttuurille tyypillisiä reaktioita, mutta ovat viime kädessä kuitenkin yksityisiä ja henkilökohtaisia. Suruun liittyy kognitiiviselle tasolle tyypillinen tarve etsiä tarkoitusta ja ymmärtää. (Pulkkinen 2016, 91.) Perinteisen kriisivaiheprosessin ohella suru ja menetyskokemus voidaan nähdä ohimenevän sijaan jatkuvana tilana, joka ei poistu kokijan kokemusmaailmasta. Kerran realisoiduttuaan se on siinä aina läsnä. Tavalla tai toisella. Intensiivisimmillään kaikki surevan elämässä voi kietoutua kokemukseen läheisen menettämisestä tai peilautua siitä. (Pulkkinen 2016, 92.) Uskon näin olevan usein esimerkiksi lapsen tai elämänkumppanin menettämisen kohdalla. Joskus menetys näyttäytyy elämänkulun kahtia jakavana kokemuksena. Kokemus korostaa läheisen kuoleman merkittävyyttä käännetai leikkauskohtana tai rajapyykkinä elämänkulussa. (Pulkkinen 2016, 333.) Nimesin opinnäytetyöni podcastissa tämän vedenjakajakokemukseksi. Läheisen kuolemaa ei koeta sosio-kulttuurisessa tyhjiössä (Pulkkinen 2016, 92). Siksi kuolemansuru on aina psykososiaalinen kokemus.

2.2 Kriisin vaiheet

Äkilliset kriisit jaetaan prosessina tyypillisesti neljään vaiheeseen. Kuoleman kohdatessa läheiset yleensä kokevat kriisin, ja suruprosessi kulkee pitkälti samoin kuin kriisin vaiheet. Vaikka kuolema olisi ollut jo pitkään odotettavissa ja siihen olisi voinut valmistautua, silti suru ja kriisi kuuluvat asiaan. Surevien kokemukset osoittavat, että tunteiden lisäksi suruun ja suremiseen kuuluvat teot ja toiminta. (Pulkkinen 2017, 75).

Kriisin alkuvaihetta kutsutaan **sokkivaiheeksi**. Tällöin tapahtunutta menetystä on vaikea ymmärtää ja hyväksyä todeksi. Kaikki voi tuntua kaoottiselta, ja vaiheeseen kuuluu epätodellisuuden tuntua ja vaikeuksia uskoa tapahtunutta todeksi. Fyysiset tuntemukset ja aistihavainnot voivat olla voimakkaita. Osa ihmisistä lamaantuu sokkivaiheen aikana, osa sulkee tunteet pois ja käyttäytyy mekaanisesti. Toisaalta hyvin vahvat tunneilmaisut kuuluvat asiaan, kuten itkeminen, huutaminen ja panikointi. Sokkireaktion tehtävänä on suojella ihmistä liian vaikealta tiedolta ja tapahtumalta. Sokkivaihe on kriisin ja surun ensimmäinen vaihe, ja se kestää yleensä muutamasta minuutista muutamaan päivään. Tähän vaiheeseen kuuluu joskus myös tapahtuneen kieltäminen. (Hannukkala ym. 2019, 94.)

Alkuvaiheen jälkeen ihminen alkaa ymmärtää tapahtunutta, ja sokkia seuraa **reaktiovaihe**. Yleisiä ajatuksia ja tuntemuksia reaktiovaiheessa ovat elämän hajoaminen ja tulevaisuuden lohduttomat näkymät. Ihminen saattaa kokea, että koko elämältä on pudonnut pohja. Yleisiä tunteita ovat syyllisyys, pelko ja masennus. Mieleen voi nousta sekä valveilla että unissa yksityiskohtia tapahtuneesta, ja ne voivat tuntua hyvin häiritseviltä. Psykosomaattiset tuntemukset ovat yleisiä kehon reagoiessa voimakkaisiin tunteisiin ja mielialan vaihteluihin. Painajaisunet, oudot tuntemukset ja aistikokemukset kuuluvat asiaan, mutta saattavat tehdä tästä vaiheesta hyvin raskaan. Surun käsittelyvaihe alkaa, kun voimakas reagointi väistyy hieman, ja tapahtuma tai menetys on hyväksytty to-

siasiaksi. Elämä saattaa tuntua tyhjältä, sillä uutta ei ole vielä ehtinyt rakentua. (Hannukkala ym. 2019, 94.)

Kolmas kriisin vaihe on **käsittelyvaihe**. Tapahtunut menetys ei ole enää jatkuvasti mielessä päällimmäisenä, ja ihminen on hyväksynyt sen todella tapahtuneeksi. Hän kykenee jo pohtimaan tapahtuneen merkitystä elämälleen ja tunnistaa surun ja sen vaikutuksia itseensä. Tyhjyyden ja tarkoituksettomuuden tunteet voivat olla leimallisia tälle vaiheelle, sillä uudessa elämäntilanteessa ei ole vielä ehtinyt rakentua menetetyin tilalle erilaista elämisen ja olemisen tapaa. Käsittelyvaiheessa monilla alkaa esimerkiksi ajattelemisen, muistelun, puhumisen tai kirjoittamisen kautta tunteiden työstäminen. Käsittelyvaiheeseen kuuluu usein rakentavien toimien lisäksi muisti- ja keskittymisvaikeuksia, ärtyneisyyttä ja yksin vetäytymistä. Muisteleminen on olennainen osa käsittelyvaihetta. (Hannukkala ym. 2019, 95.)

Uudelleen suuntautumisen vaiheessa ilo alkaa palata takaisin elämään. Usko elämän jatkumiseen auttaa uusien asioiden muodostumista menetetyin elämäntilanteen tilalle. Koettu asettuu osaksi elämäntilanteen ja tunne-elämää, ja sen tuottama kipu hellittää. Elämä tuntuu taas jatkuvan. (Hannukkala ym. 2019, 95.)

Nykytutkimus asettaa kritiikkiä surun tulkitsemiselle kriisivaiheiden kautta niin, että surusta tulisi tavoitteellinen pyrkimys kohti tilaa, jossa suru on käsitelty ja ohi. Suru tunnustetaan monitahoiseksi ilmiöksi, joka vaikuttaa surevan identiteettiin, elämään ja tulevaisuuteen. (Pulkinen 2017, 57.) Surua on pyritty määrittelemään normaaliksi tai esimerkiksi komplisoituneeksi tai patologiseksi ajan määreiden kautta. Nykytutkimuksessa Pulkkisen mukaan risteävät näkemykset siitä, että surulle ei voi asettaa aikarajaa, mutta toisaalta normaalilla surulla on jokin ajassa saavutettava muoto (Pulkinen 2017, 59). Pulkinen kirjoittaa myös ihmiskuvan vaikutuksesta surun tulkintaan. Esimerkiksi Kübler-Rossin vaiheteorian taustalla on nähty Yhdysvalloissa tyypillinen pragmaattis-humanistinen ihmiskäsitys, johon kuuluu ihmisen sisäisen kasvun ihanne. (Pulkinen 2017, 63.) Toisenlainen ihmiskuva voi siis tuottaa toisenlaista käsitystä surun olemuksesta.

2.3 Siirtymäriitti

Riitillä eli rituaalilla tarkoitetaan seremoniaa, juhlamenoja tai (uskonnollista) toimitusta. Muun muassa sosiologi Émile Durkheim on määritellyt riitin merkitystä yhteisön identiteetille. Riitti luo yhteisölle yhteenkuuluvuutta ja se vahvistaa yksilön asemaa yhteisön osana. Tietyllä tavalla toimitetulla rituaalilla ikään kuin suljetaan sisään yhteisöön, ja toisaalta rituaalin tekemättä jättäminen voidaan kokea ulossulkemisena. Hautajaiset ovat siirtymäriitti ja irtautumisriitti. Siirtymäriitillä saatetaan yhteisö ja sen jäsen uuteen elämänvaiheeseen tai elämän päättyessä tuonpuoleiseen. Siirtymäriitti tukee toisaalta luopumista, toisaalta yhteyden jatkumista kuoleman jälkeenkin. Se symboloi turvallista ja turvaan saattamista kuin hyvän matkan toivotus. Kuolema raastaa läheisen pois, ja siirtymäriitin avulla eroahdistusta voi jonkin verran lieventää, sillä aktiivinen toimiminen saattajana luo yhteyttä myös vainajaan. Hänelle tehdään viimeinen palvelus. Toisaalta palvelusta ja yhteyttä voidaan jatkaa haudalla käymisellä ja haudan hoitamisella. Hautajaiskulttuuri myös muuttuu ajassa. ”Pajarin (2014) mukaan hautajaiset eivät enää edusta vainajan elämän viimeistä etappia tai sen suureellista juhlistamista. Niiden sijaan hautajaisten merkitys kietoutuu surun käsittelyyn sekä toisaalta vainajan yksilöllisyyden korostamiseen.” (Pulkinen 2016, 176.) Aktiivinen toiminta voi raamittaa surutyötä (Pulkinen 2016, 162-163). Toisille on ominaista tekemällä sureminen, ja silloin esimerkiksi hautajaisten järjestäminen ja rituaalinen toiminta ovat merkittäviä surussa tukevia asioita. Opinnäytetyössäni riittien ja traditioiden käsittely keskittyy evankelis-luterilaiseen kulttuuriympäristöön, ortodoksisuus ja uskonottomuus mainiten. Valinta nousi haastatteluaineiston perusteella sekä työelämäkumppanin arkittellisuudesta kainuulaisena toimijana. Kainuu on vielä suhteellisen homogeeninen ympäristö uskontojen, maailmankatsomusten ja kulttuurien osalta. Esimerkiksi juutalaisten tai hindulaisten hautajaisten järjestäminen lienee Kainuussa harvinaisuus.

Rituaalit ovat olennainen osa surua ja sen käsittelyä. Surututkija Mari Pulkinen kirjoittaa seuraavasti: ”Runollisimmin rituaalien asemaa surussa kuvastaa ajatus siitä, että rituaalit ovat jopa surun äidinkieli.” (Pulkinen 2017, 75). Läheisen

menettämisen yhteydessä ilmeisintä toiminnan ulottuvuutta ovat rituaalit, jotka liittyvät hautaamiseen ja haudalla käymiseen. Rituaali on toistuvaa, tyyliä käyttäytymismuotoa, ja rituaalit ovat kulttuurisia joko yksin tai kollektiivisesti suoritettavia toimintoja. Niiden kautta ilmaistaan tunteita. (Pulkinen 2017, 75-76.) Rituaaleja on joskus vähätelty, mutta niillä on painava merkitys sosiaalisuuden, solidaarisuuden ja yhteenkuuluvuuden vahvistajana. Siirtymäriitit saattavat ihmisen sosiaalisesta statuksesta toiseen, ja elämän käännekohtia on perinteisesti kohdattu ja käsitelty niiden kautta. (Pulkinen 2017, 76.) Siirtymäriitit voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: ensimmäisessä vaiheessa irtaudutaan normaalitilasta, liminaalisessa välivaiheessa valmistaudutaan tulevaan tilaan ja kolmannessa vaiheessa tapahtuu liittyminen uuteen statukseen eli niin sanottu initiaatio. Kuoleman kohdalla rituaaleja liittyy niin kuoleman hetkeen, ruumiin käsittelemiseen kuin kuoleman yhteisössä aiheuttamiin muutoksiin. Rituaalit ovat siis sekä vainajaa että jäljelle jääviä varten. Yksilötasolla rituaalit tuottavat lohtua ja auttavat hahmottamaan kuolleen läheisen merkitystä läheisilleen ja yhteisölleen. (Pulkinen 2017, 77.) Rituaalit eivät kuitenkaan aina ole virallista aikaan, paikkaan ja tilanteeseen sidottua toimintaa, vaan myös arkipäiväistä tekemistä. Sillä saattaa olla merkitystä vain ihmiselle itselleen, ja se voidaan ymmärtää muutoksen, sopeutumisen ja merkityksen antamisen prosessiksi. Arkisten tekojen yhteyden suruun ymmärtää ehkä vain sureva itse. (Pulkinen 2017, 78-79.) Uudempi surututkimus on tuonut esiin sen, että suruun kuuluvat tunteiden ohella teot ja toiminta. Ihminen on kokonaisvaltainen olento. Kuolemaan ja suruun liittyvät rituaalit edustavat ihmisen menetykskokemuksen toiminnallista puolta ja ulottuvuutta. (Pulkinen 2016, 97-98.) Surua ei käsitellä ja koeta vain mielessä.

2.4 Hautaustoimi

Hautaustoimistot edustavat yksityissektoria, ja niiden työ on asiakaspalvelua. Kuolleen hakeminen, arkkuun huoltaminen ja kuljettaminen kuuluvat hautaustoimistojen työnkuvaan, samoin muistotilaisuuteen liittyvät käytännön asiat. Vainajan omaiset valtuuttavat hautaustoimiston tehtäviinsä. Hautaustoimistot ovat

vasta modernisaation tuotetta, ja Suomessa hautausala alkoi saada vakiintuneen liiketoiminnan muotoja 1800-1900-luvun taitteessa. Suomen Hautaustoimistojen Liitto sai nykyisen nimensä vuonna 1952. (Molander 2009, 58-59.) Suomessa hautaustoimistoille on tyypillistä, että ne ovat sukuyrityksiä tai muuten toisilleen tuttujen ihmisten yhdessä jatkamaa elämäntyötä. Ammattitaito opitaan useammin työssä kuin opiskelun kautta, ja se kulkee kokemuksen tuomana perimätietona uusille työntekijöille ja yritystä jatkaville. Ala sisältää paljon niin sanottua hiljaista tietoa, jota ei useinkaan opiskella tutkintoina. Toiminta on kuitenkin säädelyä ja sitä valvotaan muun muassa Suomen Hautaustoimistojen Liiton taholta (Molander 2009, 61). Toimintaa määrittää myös hautaustoimilaki (L 457/2003). Hautaustoimeen kuuluu hautaustoimistojen lisäksi hautausmaiden ylläpito, joka puolestaan on seurakuntien ja rekisteröityjen uskonnollisten yhteisöjen tehtävä. Myös valtio, kunta tai rekisteröity yhdistys tai säätiö voivat ylläpitää hautausmaata asianmukaisilla luvilla. (Aaltonen ym. 2005, 196-197.)

Hautaustoimen käsikirja -teoksessa kerrotaan, kuinka kuoleman tapahtuessa monet yhteiskuntamme tahot tarttuvat toimeen. Sosiaali- ja terveystoimi, kuollutta viimeiseksi hoitaneet tahot kuten hoitolaitokset, hautaustoimi, seurakunta tai uskonnollinen yhteisö, omaiset, joskus myös poliisi, sekä valtio ja kunta. (teema 2.) Jos ihminen kuolee esimerkiksi kotonaan, on paikalle kutsuttava lääkäri ja yleensä myös poliisi (Aaltonen ym. 2005, 69). Erityisesti sosiaali- ja terveystoimi, viimeinen hoitotaho ja hautaustoimi vastaavat vainajan huollosta (teema 2). Yleensä omaiset hoitavat kuolemaan liittyviä asioita. Jos omaisia ei ole tai he eivät ole tavoitettavissa, vainajan asuinpaikkakunnan sosiaaliviranomaiset huolehtivat hautauksen järjestämisestä yhdessä hautaustoimen ja useimmiten seurakunnan kanssa. Jos vainajan asuinpaikka on tuntematon, järjestelyistä vastaavat kuolinpaikkakunnan viranomaiset. Hautaustoimilaissa määritellään, että vainaja on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava, ja pysyvästi sijoitettava viimeistään vuoden kuluttua kuolemasta. (Aaltonen ym. 2005, 69 ja L 457/2003.) Sairaalat, terveyskeskukset ja hoitolaitokset säilyttävät vainajan ilman arkkua ja luovuttavat vainajan omaisille ja hautaustoimelle. Hoitava lääkäri, tai esimerkiksi kotona kuolleen vuoksi paikalle kutsuttu lääkäri, toteaa kuoleman tapahtuneen ja antaa hautausluvan. Joskus tästä on neuvoteltava poliisin kanssa. Joissain tapauksissa kuolinsyyn varmistamiseksi tarvitaan tarkempia

lääke- tai oikeuslääketieteellisiä tutkimuksia, ja silloin haudausluvan on odotettava niiden valmistumista. Haudauslupa voidaan antaa kuitenkin ennen lopullisen kuolintodistuksen kirjoittamista, sillä joskus prosessi vie viikkoja tai jopa kuukausia. (Aaltonen ym. 2005, 76-78.) Haudausluvan saamisen jälkeen tieto kuolemasta ilmoitetaan maistraatille. Näin kuolintieto saadaan väestörekisterijärjestelmään. (Aaltonen ym. 2005, 79.)

Hautaustoimi hakee vainajan, kun arkku on valittu ja hänet voidaan huoltaa arkkuun. Sen jälkeen vainaja siirretään seurakunnan ja hautausmaan kappeliin kylmäsäilytykseen odottamaan siunausta ja/tai hautaamista. Hautaustoimistojen tehtäviin ja hoidettaviin asioihin kuuluvat arkku ja urna, arkkuun huoltaminen, kuljetukset, koristelut, muistotilaisuuden tarjoilut, kuolinilmoitukset, käsiohjelmat, hautamuistomerkki, perunkirjoitus sekä hautauskulttuurin ylläpitäminen ja vaaliminen. Suomessa terveydensuojeluasetus määrää, että vainajan kuljettaminen on sallittua vain siihen tarkoitukseen varatulla kulkuneuvolla kuten hautaustoimiston autolla (Aaltonen ym. 2005, 80). Seurakunnat puolestaan huolehtivat hautausmaista ja krematorioista sekä vainajien säilyttämisestä arkussa ennen hautausta. Ne vastaavat hautaamisesta ja tuhkaamisesta sekä siunaustilaisuuden toimittamisesta. Seurakuntien tietoja tarvitaan yleensä perunkirjoitusta varten. Sururyhmien järjestäminen on perinteisesti ollut seurakuntien toimintaa. (Aaltonen ym. 2005, 76-77.)

Hautaustoimistojen tehtävänä on siis hautauskulttuurin ylläpitäminen ja vaaliminen. Kuten edellä mainitsin, muistelun ja muistamisen kulttuurin ohella hautaustoimistoilla on valtavasti hiljaista tietoa, joka siirtyy perimätietona yrittäjältä ja sukupolvelta toiselle. Hautaustoimistoyrittäjyys on usein elämäntyö, jossa vuosien varrella kasvaa suuri ja arvokas kokemuspankki. Kajaanin Hautauspalvelun mukaan hiljainen tieto ja ammattitaito siirtyvät uusille tekijöille rinnalla työskentelyn kautta ja tekemällä oppien. Työtä opetteleva seuraa ja havainnoi tilanteita. Asioita muistellaan ja sanoitetaan yhdessä mentoroiden. Kollegat ovat iso voimavara, ja alalla on kollegiaalisuutta varsinkin valtakunnallisesti. Jokaisella hautaustoimistolla on oma toimintakulttuurinsa, joka muodostaa yrityksen brändin. Alalla ja yrityksissä pohditaan paljon, mikä on sopivaa muutosta ja uudistumista ja mikä ei. Uudistuminen ja perinteiden säilyttäminen ovat mielenkiintoi-

nen ja haastava yhdistelmä. Suomen Hautaustoimistojen Liiton kursseilla tarjotaan markkinointi- ja digikoulutusta. Esimerkiksi Facebook on iso mielikuvien luoja, joten sen ja muun sosiaalisen median käyttöön kannattaa kiinnittää huomiota. Sosiaalinen media on hyvä renki, mutta huono isäntä. (teema 3.)

Suru ja surutyö tai suruprosessi ovat keskeisessä osassa hautaustoimen arjessa, ja surun monenlaiset ilmentymät ovat tulleet tutuiksi hautaustoimiston henkilökunnalle. Menetykselle on luonnollista tuottaa vihan tunteita ja pettymystä, ne ovat osa surua. Akuutin kriisin vaiheessa, varsinkin alussa, näkyy ihmisen tarve suojata itseään asialta, jota on vaikea käsittää ja sen tuottamaa tuskaa sietää. Ihminen etäännyttää itseään asiasta ja saattaa käyttää kiertoilmaisuja. Asiakeskeisyys asiakkaan toimintamallina saattaa kertoa syvästä surusta, sillä se voi olla keino pysyä musertavassa tilanteessa toimintakykyisenä. Varsinkin miehillä tämänsuuntainen käsittelytapa on kohtalaisen tunnistettava. (teema 1.) Myös Soili Poijula kirjoittaa feminiinisestä ja maskuliinisesta surusta, missä maskuliiniseen tapaan liitetään ajatusten ja tunteiden käsittely velvollisuuksien ja toiminnan kautta (Pojula 2002, 114). Surutyö eli surun käsittely on moninaista. Jotkut tekevät sitä hautajaisjärjestelyssä, jotkut siirtävät tuonemmaksi odottamaan aikaa, jolloin kuolemaan liittyvät käytännön toimet on tehty. Menetyksen hyväksyntä jalostuu hautajaisjärjestelyprosessin aikana. Alun sokki voi vaihtua reaktiovaiheeseen, josta taas aikanaan käsittely- ja uudelleen suuntautumisen vaiheisiin. Muutos voi näkyä hautaustoimiston henkilökunnalle asiakkaan rauhoittumisena ja toimintatapojen pieninä muutoksina. (teema 1.)

3 SOSIONOMI-DIAKONI AMMATTILAISENA KUOLEMAN ÄÄRELLÄ

3.1 Arvoituksellinen kuolema – paikka vapaana vierellä kulkijalle

Kyky keskustella uskonnollisista asioista ja ymmärtää uskonnollista termistöä on hautaustoimessa ja kuolemansurua kohdattaessa merkityksellistä. Joskus uskonnollinen vakaumus ja kielenkäyttö ovat osa asiakkaan tapaa hahmottaa olemistaan ja identiteettiään. Jos uskonnollisväritteinen keskustelu rajataan pois, todennäköisesti suuri osa asiakkaalle merkityksellisistä asioista myös rajautuu ulos. Tällöin hän ei tule surussaan kohdatuksi ja keskustelusta muodostuu jopa viileää ja mitäänsanomaton. (Kiviniemi ym. 2014, 130.) Näen tässä kohtaa diakonille sopivan paikan. Diakonin ydinosamiskuvauksessa määritellään tehtävään kuuluvaksi hädän tunnistaminen ja kohtaaminen sekä ihmisen luovuttamattoman arvon puolustaminen. Tehtävänä on kokonaisvaltainen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kohtaamalla ihmisen henkiset, sosiaaliset, aineelliset, fyysiset ja hengelliset tarpeet. Diakonilta edellytetään myös vuorovaikutusosaamista seuraavien määritelmien mukaisesti:

- kykyä turvallisen tilan ja vuorovaikutuksen sekä dialogisen ilmapiirin rakentamiseen
 - kykyä kohdata ihmisen syvää hätää ja kriisejä sekä taitoa toimia myötätuntoisesti ja tilannetajuisesti
 - taitoa luoda sielunhoidollinen suhde ja kohdata ihminen hänen elämäntilanteessaan kokonaisvaltaisesti hänen voimavarojaan tukien
 - taitoa ottaa arvostavasti puheeksi vaikeiksi koettuja asioita ja tukea ihmistä niiden käsittelemisessä
 - kykyä kulttuuristen tekijöiden tunnistamiseen ja taitoa toimia sensitiivisesti vuorovaikutustilanteissa
- (Kirkon ydinosaminen, i.a.)

Diakonin koulutukseen ja työnkuvaan kuuluu sielunhoidollinen kohtaaminen ja kyky keskustella hengellisistä ja uskonnollisista kysymyksistä. Joillakin hautaus-toimiston asiakkailta voi olla sekä voimakas tarve toiminnalliseen surun käsitte-lyyn että hengellisyydestä puhumiseen. Perinteisesti nämä ovat jakaantuneet Suomessa eri tahoille, käytäntö hautaus-toimistoon ja hengellinen keskustelu seurakuntaan. Toki ne myös limittyvät, mutta eivät välttämättä niin syvällä tai pitkäkestoisella tavalla, jota sureva kaipaisi.

Surututkija Mari Pulkkinen kirjoittaa, että kuolemaan ja hautajaisiin liittyvät tilan-teet ja kokemukset saattavat olla läheisille täysin uusia, jolloin hautaus-toimi voi olla merkittävä auttaja ja ohjaaja kun ei tiedetä mitä tai miten tehdä (Pulkkinen 2016, 165). Kuolemantapaukset ovat myös toisistaan poikkeavia ja erilaiset ti-lanteet tuovat erilaisia tarpeita. Hautaus-toimistossa osataan suhtautua esimer-kiksi lapsiperhettä kohdanneeseen kuolemansuruun tai itsemurhan tehneen omaisiin. He saattavat kuitenkin tarvita lisätukea vielä pitkään hautajaisten jäl-keen tai heillä saattaa olla niin erityisiä kysymyksiä käsiteltävänä, että ohjaa-minen jatkotuen saamiseksi koetaan myös hautaus-toimistolla tärkeäksi. Kajaanin Hautauspalvelun toiminnassa huomioidaan ikätasoisesti myös lapsiomaisia. Lapsi saa olla luontevasti mukana missä tahansa hautajaisjärjestelyjen vaiheis-sa, ja voi myös osallistua pienillä tehtävillä. Jos vanhemmat tai huoltajat halua-vat lapsen olevan mukana vainajan katsomisessa, tilanteesta tehdään turvalli-nen rauhallisella läsnäololla, ohjaamisella ja myönteisellä asenteella. On huo-mionarvoista, että myös surun keskellä on mahdollista olla positiivinen. Se ei tarkoita iloa tai surun peittelyä, vaan elämänmyönteisyyttä kaikkine mur-heineenkin. Kuolemaa koskeva kasvatus tapahtuu kodeissa, kouluissa ja kai-kissa tilanteissa, joissa kuolemaa kohdataan. Sosionomi-diakoni voisi mahdol-listaa ja organisoida esimerkiksi yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen kanssa, jotta kuoleman ikätasoinen ja aikuisten taholta ammattimainen käsittely toteutuisi. Hautaus-toimi olisi yksi tärkeä yhteistyökumppani, joka kykenisi ker-tomaan kuolemasta asianmukaisesti ja pelkoja hälventäen. Psykologi ja psyko-terapeutti Soili Poijula kirjoittaa kuolemakasvatuksesta, että oppiakseen suhtau-tumaan kuolemaan lapset tarvitsevat tietoa kuolemasta arkielämänsä konteks-tissa. Kuolemaan liittyvän tiedon saaminen ja opettaminen ei välttämättä pelota ja masenna lasta, kun siihen liittyy keskustelumahdollisuus turvallisten aikuisten

kanssa. (Poijula 2016, 104.) Lasta voi helpottaa kuoleman käsittely hänen nähdessään, että ihmisiä työskentelee kuoleman parissa ja kuolemasta voidaan puhua arkipäiväisesti normaalielämän lomassa.

Elämän viimeiseen vaiheeseen kaivataan saattajia, joita yleensä omaiset ovat. Joskus heitä ei syystä tai toisesta kuitenkaan ole, tai lisäksi kaivataan tueksi jotakin sopivasti etäisempää henkilöä ammattimaisempaan rooliin. Sosionomi-diakonin koulutuksen omaava ihminen olisi mielestäni yksi mahdollisuus vierellä kulkijaksi ja rajan yli saattajaksi. Hän voisi toimia ammatillisena lähimmäisenä sekä ennen kuolemaa että sen jälkeen. Hän olisi myös mahdollinen kuolinvuodekokemusten kuuntelija, ja avoin ottamaan vastaan kuolevan mystisiäkin kokemuksia. Luulen, että joillekin olisi helpompaa etäisemmän ihmisen kanssa keskustelu ja peloissa tukeminen, puolin ja toisin. Suhteessa läheiseen oma henkilökohtainen suru ilmenee niin voimakkaina tunteina, että keskusteleminen voi olla vaikeaa. Theresa A. Gordonin artikkelissa kerrotaan yhdysvaltalaisesta tutkimuksesta, jonka mukaan kuolemansurua kohdanneet omaiset kokivat myönteisempiä selviytymisen tunteita menetyksen jälkeen sosiaalityöntekijän oltua mukana kuoleman kohdatessa ja elämässä sen jälkeen (Gordon 2013).

3.2 Koordinoija surussa

Näen surun kontekstissa sosionomi-diakonille ammatillisen tehtävän toimia tiedonvälittäjänä ja koordinoijana. Diakonin ydinosamisessa kuvataan tarvittavaksi seuraavia taitoja:

- taitoa tutkia ja käyttää toimintaympäristöstä ja ihmisten arjesta saatavaa tietoa
- kykyä luoda edellytyksiä osallisuudelle toimia yhdessä rakennettujen tavoitteiden mukaan
- taitoa käyttää vaikuttamistoiminnan kanavia, rakentaa uusia kumppanuuksia ja toimia verkostoissa huomioiden erityisesti haavoittuvissa elämäntilanteissa elävien tarpeet

- taitoa tukea erilaisten ihmisten yhteistoiminnassa rakentuvia yhteisöjä
 - taitoa tunnistaa erilaisia yhteisöön liittymisen esteitä ja varmistaa turvallinen tila monenlaisille tavoille olla mukana
- (Kirkon ydinosaminen, i.a.)

Edellä luetellusta osaamisesta olisi hyötyä silloin, kun hiotaan entistä toimivampaa ammattilaistahojen ja omaisten yhteistyötä kuolemantapausten ympärillä. Sosionomi-diakoni voisi koordinoijan tehtävässään varmistaa eri tahojen välisen tiedonkulun ja tarvittaessa selventää niiden toimenkuvia. Hän voisi olla liikkuva henkilö, joka suuntaa sinne minne kulloinkin on tarve. Hän olisi omaisten ja eri työntekijöiden tavoitettavissa sillä välin, kun esimerkiksi hautaustoimiston työntekijät ovat kiinni kuljetus- ja muistotilaisuustehtävissä tai sairaanhoidon henkilökunta hoitotoimenpiteissä. Esimerkiksi hyvin yksin jääneen omaisen kohdalla sosionomi-diakoni voisi olla henkilö, joka soittaa ja kysyy vointia, lähtee mukaan hautaustoimistoon ja seurakuntaan, lähtee yhdessä katsomaan kuollutta läheistä hoitolaitokseen tai kappeliin, ja muistuttaa ja jäsentää apuna surun keskellä hoidettavissa asioissa. Sosionomi-diakoni olisi mielestäni oivallinen tukihenkilö sekä muun tarvittavan tuen piiriin koordinoiva ammattilainen. Jos hänellä olisi vahva yhteys myös hautaustoimeen ja hänet voisi tavata hautaustoimistolla heti järjestelyn alkaessa, se helpottaisi omaisten toimia. Heidän täytyy joka tapauksessa olla yhteydessä useisiin tahoihin, joten sosionomi-diakonin sijoittumisella hautaustoimistoon voitaisiin tarjota jo hautajaisten järjestelyvaiheeseen kokonaisvaltaista tukea. Hautaustoimisto on yleensä myös se, johon ollaan ensimmäisenä yhteydessä kuoleman tapahduttua.

Kasvu on yksi surun ulottuvuus. Uudemmassa surututkimuksessa huomio on ollut laadullisissa muutoksissa, jotka seuraavat kuoleman kautta tapahtunutta menetystä. Sosiaalisen tuen on todettu auttavan surevaa elämän uudelleen rakentamisessa ja uudenlaisen merkityksellisyyden löytymisessä. (Poijula 2018, 193.) Tuen saaminen auttaa kasvamaan henkisesti, minkä ymmärrän muun muassa niin, että surun monipuolinen käsittely ja sen kanssa eläminen vahvistavat myös resilienssiä. Hagmanin mukaan (2001) ihminen saattaa surra läheisensä menetystä loppuelämänsä, mutta menetykseen liittyvät merkitykset muuttavat ajan kuluessa (Poijula 2018, 194). Poijula lainaa myös Viktor Franklia

(1963, 1978), jonka mukaan kasvumuutos tarkoittaa, että kun ei kykene muuttamaan tilannetta, muuttaa itseään. Sureva integroi menetyksen jatkoelämäänsä. (Pojjula 2018, 194.) Saman ammattihenkilön mukana kulkeminen hautajaisjärjestelyistä pitkälle jälkihoitoon tukisi surun, menetyksen ja kasvun prosessia. Tällaista ammatillista henkilöä meillä ei nähdäkseeni Suomessa vielä ole. Hautaustoimistot, pastorit ja terveydenhuollon henkilökunta hoitavat laadukkaasti omat työnkuvansa, mutta työkenttien erillisyyks saattaa kuitenkin aiheuttaa sen, että sureva jää lopulta yksin varsinkin pitkässä surun jatkumossa. Olisiko sosionomi-diakonin paikka tässä?

4 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITE

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tuottaa podcast, jossa käsitelen hautauspalvelun toiminnan merkitystä psykologisesta näkökulmasta kuolemansurussa. Opinnäytetyöni tavoitteena ja kehittämistehtävänä on tuoda hautaustoimen psyykkisesti ja sosiaalisesti tärkeää työtä näkyvämmäksi yhteiskunnassamme. Toisena päätavoitteena on ollut esittää pohdintaa sosionomi-diakonin mahdollisuudesta sijoittua ja linkittyä sosiaalialan osaajana hautauspalvelun työhön. Pääpaino pohdinnassa on sellaisessa kohtaamisessa ja toiminnassa, jossa surun jatkuvuus ymmärretään. Haastatteluaineiston ja kirjallisuuden avulla pyrin työn lopputuloksena muodostamaan näkökulmaa siihen, kuinka sosiaalialan ja nimenomaan sosionomi-diakonin osaamista voitaisiin hyödyntää hautausalalla tai kuolemansurun yhteydessä. Pyrin hahmottamaan toimintaa ja kontekstia, johon sosionomi-diakoniksi koulutettu henkilö vainajan hautaamisen ja omaisten surun prosessissa voi linkittyä. Produktioni voi hyödyttää työelämää löytämällä yhteyden hautaustoimen konkreettisen toiminnan ja psyykettä tukevien rakenteiden välille sosionomi-diakonin työnkuvassa. Olen pitäytynyt tarkkojen työnkuvien ideoinnista, sillä ymmärrykseni mukaan ajatuksia vireille laittava pohdinta on opinnäytetyöproduktion puitteissa riittävä.

Pohdin opinnäytetyössäni muun muassa toiminnan järjestämistä sureville läheisille hautajaisten jälkeen, tueksi surun jatkumossa. Pohdin diakonin ydinosamiskuvaukseen peilaten ja perustellen, voisiko sosionomi-diakoni olla tukija ja vierellä kulkija perinteistä sururyhmää pitemmällä ajanjaksolla, tai toimia kordinoivissa tehtävissä surun värittävässä elämäntilanteessa ja -vaiheessa. Olisiko sosionomi-diakonin työlle paikka hautausuimessa tai sen liepeillä uudenaaisena vahvistuksena kohti menetyksen jälkeistä elämää? Opinnäytetyöni punaaisena lankana kulkee psykososiaalinen näkökulma. Myös työelämäkumppanini Kajaanin Hautauspalvelussa ovat pohtineet niin sanotun jälkihuollon tarvetta omaisille hautajaisten jälkeiseen aikaan. He kokevat kiinnostavana ideana uudenlaisen resurssin tai yhteistyökumppanin saamisen siihen tehtävään. Työn tavoitteen mukainen pohdintani jäsentyy laajemmassa kontekstissa työni podcast-osassa. Käsikirjoitus löytyy liitteenä opinnäytetyön kirjallisen osan lopusta (LIITE 2). Raportti ja podcast toimivat toisiaan täydentävinä opinnäytetyön osina. Tiivistän pohdintani kuitenkin myös kirjallisen osan Johtopäätökset ja pohdinta -lukuun.

Päädyin rakentamaan opinnäytetyöni produktio-osan podcastin muotoon, sillä elämme jonkinlaista podcastien kulta-aikaa. Podcastien tuotanto ja kuunteleminen yleistyivät Suomessa vuosina 2018–2019. Äänitallenne on kuluttajalleen tekstiä helpompaa seurattavaa. (Kortesuo 2019, 146.) Työelämäkumppanini kannatti ajatusta, sillä kirjalliset opinnäytteet jäävät heidän toimintansa näkökulmasta helpommin huomiotta. Hautauspalvelun on kirjallista opinnäytetyötä luontevampaa jakaa podcast-tallennetta asiakaskunnan ja muiden aihepiiristä kiinnostuneiden kuunneltavaksi. Olemme sopineet podcastin jakamisesta Kajaanin Hautauspalvelun Facebook-sivuilla. Sivuja seuraavat Hautauspalvelun asiakkaat, hautajaisia suunnittelevat sekä Hautauspalvelun yhteistyökumppanit ja sidosryhmät. Podcastin kuuntelija voi saada aihepiiristä lohtua suruunsa, rohkaisua etsiä vertaistukea tai ammattilaisena intoa kehittää uusia työmuotoja. Podcastia median muotona voi soveltaa myös sosionomi-diakonin työssä menetelmänä, kommunikaatiovälineenä tai tiedonvälityksessä.

Olen tehnyt aiemmin puhetyötä, ja minua kiinnostaa kokeilla ja harjoitella uudenlaisia puheen ja äänenkäytön tapoja. Kuuntelen paljon podcasteja ja kes-

kusteluohjelmia, ja pidän audiota hyvin mielenkiintoisena ilmaisun, tiedonvälityksen ja median muotona. Podcastien ja äänikirjojen sekä laadukkaan puheradiation yleistymisen, suosion ja aihepiirien laaja-alaisuuden myötä olen huomannut, että lähestulkoon mikä tahansa aihe tai tuotos sopii audiona käsiteltäväksi. Miksei siis opinnäytetyökin.

5 HAUTAUSTOIMISTO YHTEISTYÖKUMPPANINA

Opinnäytetyöni työelämäkumppani on Kajaanin Hautauspalvelu. Se on aloittanut toimintansa yli viisikymmentä vuotta sitten, ja on pysynyt vakaana toimijana käyden läpi myös muutaman omistajavaihdoksen. Tällä hetkellä yrittäjinä toimivat Heli Lehtinen sekä Elina ja Juha Keränen. Toimistot sijaitsevat Kainuussa Kajaanissa ja Ristijärvellä.

Toteuttamassani työelämäkumppanin haastattelussa käsiteltävää toimintaympäristöä ovat hautauspalvelun toimisto, kappelit, seurakuntasalit ja muut muistotilaisuuspaikat sekä sosiaali- ja terveysalan hoitopaikat. Hautauspalvelu toimii tilanteissa, joita yleensä näkevät vain vainajan lähiomaiset. Näitä tilanteita ovat muun muassa vainajan siirtäminen esimerkiksi sairaalan osastolta sairaalan kappeliin, sairaalasta hautausmaan kappelin kylmäsäilytystiloihin ja kylmäsäilytyksestä siirtäminen siunausta varten. Näissä yhteyksissä tapahtuu vainajan siistiminen ja pukeminen, mitä harva meistä näkee koskaan. Tiedolla siitä, kuinka vainajaa näissä tilanteissa kohdellaan, voi olla suuri merkitys omaisille, vaikka se jäisikin näkymättömiin. Vainajan näyttäminen omaisille kuuluu hautaus toimiston työhön, ja tilanne on äärimmäisen herkkä ja merkityksellinen. Se voi olla ohi nopeasti, mutta jäänee omaisten mieleen iäksi. Lisäksi hautauspalveluun kuuluu omaisten kohtaaminen toimistoasioissa. Toimistokäynnillä aloitetaan hautajaisten suunnittelu ulkoisten puitteiden osalta. Valitaan arkku ja/tai urna, kukkia, kuolin- tai arkkuvaate, muistotilaisuuden tarjoilut sekä sovitaan vainajan siirtämisistä ja katsomisista. Väitän, että kohtaaminen näissä tilanteis-

sa on surun käsittelyn kannalta yhtä merkittävää kuin seurakunnan pastorin tai muun surua ja hautaamista hoitavan henkilön ja tahon kohtaaminen. Ihmisen hautaan saattaminen on Suomessa yleensä useiden viikkojen aikana tapahtuva eri toimintojen ja toimijoiden ketju, joka saattaa olla vainajan omaisille hyvin raskasta aikaa. Hautaustoimeen luottaminen on keskeinen tekijä surutyössä, sillä vainajan hautaan saattaminen arvokkaasti tukee surussa eteenpäin.

Sosionomien työkenttä on erittäin laaja. Diakonien toimintaympäristö on työnantajan kannalta suppeampi, vaikkakin työalueet saattavat olla yhteiskunnallisesti hyvinkin monipuolisia. Osittain kirkko toimii muiden yhteiskunnan toimijoiden kanssa yhteisillä elämän osa-alueilla ja samojen ihmisten kanssa. Diakonit järjestävät sururyhmiä tai osallistuvat niiden toteuttamiseen. Vaikka kirkolla on suuri rooli suomalaisten hautaamisessa, jokin katkos rinnalla kulkemisessa tapahtuu siirryttäessä hautaamisen käytännölliseen puoleen, jossa kuitenkin piilee syvästi henkinen ja psyykkinen taso.

6 PODCASTIN SUUNNITTELU, TOTEUTUS JA ARVIOINTI

6.1 Podcastin suunnittelun ja toteuttamisen periaatteita

Podcastin rakentamiseen kuuluvat idean ja konseptin rajaaminen, käsikirjoittaminen, tallenteiden äänitys- ja käsittelylaitteiden ja ohjelmien valitseminen, äänittäminen, äänittämisympäristö, editointi ja julkaisualustat. Idea ja konsepti määrittyvät opinnäytetyöproduktioni tarkoituksesta ja tavoitteista: hautaustoimen työn näkyvämmäksi tekeminen, ja sosionomi-diakonin uusien mahdollisten työnkuvien pohtiminen suhteessa hautauspalveluun ja kuolemansurun käsitteeseen. Toisin sanoen konsepti on kyseisten aiheiden ääneen pohtiminen. Konseptiin kuuluu myös kohderyhmän määrittelyä. Työelämäkumppanini ehdotti

julkaisualustaksi Kajaanin Hautauspalvelun Facebook-sivuja, joten kohderyhmäksi määrittyy sivuilla kävijät. Heitä ovat esimerkiksi läheisen kuoleman vuoksi hautauspalveluja käyttävät tai niitä etsivät, hautauskulttuurista kiinnostuneet tai Kajaanin Hautauspalvelun yritystoiminnasta kiinnostuneet henkilöt tai sidosryhmät. Keskustelimme työelämäkumppanin kanssa podcast-jaksojen sopivasta pituudesta. Päädyimme noin viidentoista minuutin jaksoihin, joita toteutui neljä kappaletta, yhteensä siis noin tunnin verran audiomateriaalia. Jaksoihin oli mahdollista sisällyttää oman puheeni lisäksi otteita haastattelumateriaalista, hieman musiikkia ja niin sanottu taustakuva. Monissa podcasteissa esiintyy välisoittoja eli jingleja. Niillä saa kuulijalle eroteltua eri aiheita toisistaan. (Kortesuo 2019, 147.) Lopullinen kokonaisuus varmistui äänitystallenteiden editoinnin yhteydessä.

Podcast-jakso alkaa introlla ja loppuu outroon. Intron lopussa kerrotaan kyseisen jakson nimi tai aihepiiri. (Kortesuo 2019, 147.) Introissa esittelen itseni kertomalla mistä oppilaitoksesta olen, sekä kerron podcastin olevan osa opinnäytetyötäni. Outro on kaikissa jaksoissani aforismi tai runo. Haastatteluaineisto ja teoreettinen konteksti eli materiaali on muotoiltava kuulijaystävälliseksi podcastia varten, mikä on opinnäytetyöproduktioni konkreettinen päätehtävä. Jonkinlainen juonen rakentaminen ja mielenkiinnon ylläpitäminen ovat olennaisimmat haasteet. Tavoitteena on myös ollut, että oma innostukseni aihepiiriin kuuluu kuuntelijoille. Arvostan aiheitani paljon, ja toivon sen välittyvän podcastistani. Tavoittelen luontevaa kerrontaa ja miellyttävää puhenopecta. Olen pyrkinyt käsikirjoittaessani lähestymään aihepiiriä useista näkökulmista, jotta kuuntelijan mielenkiinto säilyisi. Kuuntelija ei välttämättä ole kiinnostunut kaikista näkökulmistani, mutta löytää ehkä yhden ulottuvuuden, joka puhuttelee häntä.

Jukka Aalhon mukaan podcastin aloittamiseen tarvitaan ainakin seuraavat asiat: hyvä mikrofoni, hiljainen äänityspaikka, tietokone ja äänenkäsittelyohjelma (Aalho, 2017). Äänittäminen tapahtui Zoom -merkkisellä digitallennuslaitteella, jossa äänityslaite ja mikrofoni on yhdistetty samaan laitteeseen. Ääni tallentuu suoraan digitaaliseen muotoon äänitiedostoksi, joka on muokattavissa tietokoneen äänieditointiohjelmalla. Tiedostot tallentuvat muistikortille, josta ne on helppo siirtää tietokoneelle käsiteltäväksi. Haasteena on äänityksen tason ja

voimakkuuden kontrollointi äänityksen aikana. (Podcastin tuottaminen. Opastusta Podcastin perustamiseen ja tekemiseen, i.a.)

Yksi äänityön tärkeimmistä osatekijöistä on äänitystila. Sen pitää olla hiljainen tila, jossa ei ole häiriöääniä kuten sähkölaitteen hurinaa. Äänitystila ei saa olla liian kaikuva, eikä äänitystä pidä tehdä liian lähellä seinää tai muita kovia ääntä heijastavia pintoja. (Podcastin tuottaminen. Opastusta Podcastin perustamiseen ja tekemiseen, i.a.) Tilan kaikua voidaan vähentää pehmeillä materiaaleilla kuten tyynyillä ja kankailla. Äänityspaikkana toimi kotini, joten suurta kaikuongelmaa ei ollut.

Opinnäytetyöni podcast-tiedostojen editointi sekä jingle-musiikit on tehty Applen GarageBand -ohjelmalla, ja ne on tallennettu mp3-muotoon. Olen tallentanut ne myös SoundCloud -palveluun, joka sopii hyvin Facebook-jakamiseen. ”SoundCloudissa on hyvät jakomahdollisuudet ja saat jaksot tyylikkäästi jakoon esimerkiksi Facebookissa SoundCloudin omalla soittimella” (Aalho, 2017). SoundCloud sopii tallenteiden säilytykseen, ja se on Katleena Kortesuon mukaan vastaavista palveluista ehkä tunnetuin (Korteso 2019, 147). Sen avulla voin myös itse hallinnoida paremmin tiedostojen jakelua.

6.2 Haastattelusta ja kirjallisuudesta käsikirjoitukseksi ja podcastiksi

Haastattelut, jotka ovat työni aineisto, toteutettiin etäyhteyksillä sekä pitkän välimatkan että vallitsevan pandemiatilanteen vuoksi. Ne olivat ryhmähaastatteluja, joihin osallistuivat Kajaanin Hautauspalvelusta Heli Lehtinen, Elina Keränen ja heidän lisäksi yhdellä haastattelukerralla Juha Keränen. Käytössä oli Teams -sovelluksen videopuhelu, jonka avulla myös tallentaminen onnistui. Haastattelukertoja oli kolme, jokainen haastattelu kestoltaan tunnista puoleentoista tuntiin. Tein jokaisen haastattelun aikana huolelliset muistiinpanot aineiston käsittelyn tueksi. Sekä muistiinpanot että tallenteet ovat olleet podcastin käsikirjoittamisen taustana. Opinnäytetyöni toteutuu kokonaisuudessaan verkossa haastatteluista työn julkaisuun.

Työni teoreettinen viitekehys on rakentunut kirjallisuuteen ja aiempaan tutkimukseen nojaten. Näiden avulla haastattelukysymykset oli mahdollista laatia tarkemmin ja rajata perustellusti. Jari Eskolan ym. (2018) mukaan aiempiin tutkimuksiin ja aihepiiriin tuntemukseen perustuva teemojen muodostamisen tapa on yksi vaihtoehto teemahaastattelun suunnittelussa. Silloin ”teemat perustuvat teoreettiseen esiyymmärrykseen mutta jättävät tilaa myös poikkeaville tulkinnoille ja käsityksille” (Pesola 2020, 25). Empiirinen aineisto voidaan koota haastatteleamalla. Aineistoa analysoidessa on ollut tarkoitus toimia induktiivisen päättelyn periaattein, eli aineiston yksityiskohdista edetään laajempiin päätelmiin. Läpi opinnäytetyöni kulkee tausta-ajatus, jossa pidän mahdollisena, että aineistosta tehdyt havainnot kattavat ilmiötä myös yleisemmillä tasoilla ja ne voidaan nähdä esimerkkinä jostain yleisemmästä ilmiöstä.

Produktioni taustalla on samoja lähtökohtia kuin laadullisessa tutkimuksessa: tavoite ymmärtää, tulkita ja kuvata kohteena olevaa ilmiötä. Tarkoituksena on inhimillisen toiminnan ja ihmisten elämismaailman tutkiminen ja merkitysten etsiminen. Aineisto kerätään todellisissa konteksteissa, ja käsiteltävän ilmiön kannalta keskeisten henkilöiden näkökulma ja oma ääni muodostavat analysoitavaa aineistoa. Produktion tekijän osallistuminen, omat havainnot ja aiheeseen liittyvät keskustelut ovat osa aineiston keräämistä ja merkittäviä sen tulkinnan kannalta. Aineisto koostuu rajatusta otannasta, joka on tämän opinnäytetyön laajuuden puitteissa melko pieni. Laadulliseen tutkimukseen kuuluu joustava eteneminen, ja suunnitelma voi muuttua tutkimuksen edetessä kuten tässäkin produktiossa on tapahtunut. Tulosten esittämistavoissa myös luovat esitystavat ovat mahdollisia. (Thitz ja Ylönen, i.a.)

Käytin aineiston keruuseen puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tulkintani on keskustelua aineiston kanssa. Siitä nousevat, sekä haastateltavien että haastattelijan näkemykset, liitän teoreettisiin näkökulmiin. Koska haastattelurunko on ohjannut aineiston keräämistä, tulkintaa voinee kutsua aineistolähtöiseksi analyysiksi. Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunnan asiantuntijahaastattelu taustoittaa ja jäsentää opinnäytetyöni aihetta sekä muodostaa aineiston. Aineistosta muodostin käsikirjoituksen podcastille. Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2008) mukaan haastattelun käyttäminen on hyvä tapa koota aineisto silloin,

kun kysymyksessä on vähän kartoitettu alue. Tämä tukee valintaani kerätä aineisto haastattelemalla, sillä sosionomi-diakonien ja hautaus-toimen yhteistyötä ei ole juurikaan aiemmin tutkittu tai kuvattu. Opinnäytetyöni keskittyy ihmisten kokemusten ja näkemysten kuvaamiseen, joten myös se puoltaa haastattelu-metodin valintaa. Jenni Pesola viittaa Hirsjärven ja Hurmeen (2008) sekä Warrenin (2001) näkemyksiin: ”Kvalitatiivisessa tutkimushaastattelussa tutkittava nähdäänkin tutkimustilanteessa aktiivisena osapuolena ja merkitysten luojana.” (Pesola 2020, 24). Puolistrukturoituun teemahaastatteluun kuuluu yksityiskoh-taisten kysymysten sijaan keskustelu haastateltavan kanssa tutkimuksen kan-nalta keskeisistä aihepiireistä. Aihepiirejä voidaan kutsua myös teema-alueiksi. Teemahaastattelussa otetaan huomioon myös ihmisten antamia tulkintoja ja merkityksiä, kuten Hirsjärvi ja Hurme sekä Eskola ym. kirjoittavat. (Pesola 2020, 24.) Koska teemahaastattelussa teemat valitaan etukäteen, mutta se samalla antaa jonkinasteisen vapauden haastattelun etenemiselle (Pesola 2020, 25), on kyseinen haastattelumenetelmä produktioni aineistonkeruuseen sopiva. Haas-tattelussa myös vapaa eteneminen on tärkeää, sillä kyseessä on asiantuntija-haastattelu, jossa on olennaista antaa sijaa asiantuntijan keskeisiksi määrittä-mille asioille myös omasta esiyymmärryksestäni poiketen. Lähetin haastattelu-rungon etukäteen haastateltaville, jotta hekin pystyivät jäsentämään ajatuksiaan ennen haastattelutilannetta. Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunnan haastat-teluun viitatessani käytän haastattelukysymysteni teema-alueiden numerointia. Esimerkiksi (teema 2) viittaa keskusteluun, joka on käyty teema-alueen 2 kysy-mysten pohjalta. Haastattelukysymykset löytyvät liitteenä opinnäytetyön lopus-ta. (LIITE 1.) Podcastin käsikirjoitus löytyy myös liiteosasta (LIITE 2.), ja jokai-sen käsikirjoitusjakson lopussa on verkko-osoite, jossa on kyseinen jakso ääni-tallenteena.

Kun podcast-jakson tekee yhtenä haastatteluna tai monologina, jakso kannattaa käsikirjoittaa tarkasti. Muuten siinä on riski muuttua vaikeaselkoiseksi tajunnan-virraksi eikä jaksolle muodostu jäntevää teemaa. (Korteso 2019, 148.) Alkupu-räinen ajatukseni on ollut toteuttaa podcast haastattelujen pohjalta itse puhuen. On olemassa myös vaihtoehto, jossa podcast muodostuu haastattelusta niin, että useammat henkilöt ovat äänessä. Päädyimme yhdessä työelämäkumppa-nin kanssa ratkaisuun, että olen yksin äänessä podcastissa. Ikään kuin sitaatti-

en liittäminen haastattelutallenteesta on yksi mahdollisuus tuoda vaihtelua monologimuotoon, mutta tekninen osaamiseni tuli tämän toteutustavan esteeksi. Myös vallitsevan pandemiatilanteen ja etäisyyksien vuoksi monologin toteuttaminen oli helpompi ja käytännöllisempi vaihtoehto. En ole myöskään kokenut audion tekijä, joten lopputuloksesta tuli todennäköisesti selkeämpi niin, että olen ensin haastatellut ja koonnut haastattelun pohjalta audion. Podcastin jaksot muotoutuivat luontevasti haastattelujen teema-alueiden mukaisesti. Käyn jaksoissa vuoropuhelua aineiston, kirjallisuuden ja oman ajatteluni kanssa, jotka muodostavat synteessin. Jokaisesta jaksosta löytyy vähintään yksi ajatus tai idea siitä, missä sosionomi-diakonin paikka hautaustoimessa tai sen liepeillä voisi olla.

Podcastini teemat muotoutuivat kirjallisuuden ja asiantuntijahaastattelun kautta, haastattelujen teema-alueiden mukaisesti. Haastattelukysymysten ja -teemojen muodostamista puolestaan ohjasivat oma esiyymmärrykseni ja kokemukseni aihepiiristä sekä kirjallisuus. Päädyin ratkaisuun, jossa kirjallisuuden ja aineiston lähdeviitteet ovat mukana myös podcastin käsikirjoituksessa, vaikkon luekaan niitä kaikkia äänitteessä. Viittauksia on paljon, joten koin turvalliseksi niiden olevan merkittynä jokaisessa kohdassa, jossa lainaan kirjallisuutta tai aineistoa. Äänitteen julkaisun yhteyteen merkitään, mistä opinnäytetyön raporttiosa on saatavilla. Näin viitteet ovat kenen tahansa tarkastettavissa. Kirjaan asian myös SoundCloudin tallenteen kuvailuun varattuun kohtaan, kun podcast julkaistaan ja raportti on Theseus-palvelussa. Ensimmäisessä jaksossa käsittelem erityisesti kuolemansurua ja sen tuottamaa pysyvää muutosta menetyksen kokeneelle. Käyn läpi kriisin vaiheita ja viittaan surututkimukseen, sekä kerron haastattelujen pohjalta, kuinka suru näkyy hautaustoimiston työssä. Pohdin sosionomi-diakonin asemaa tukihenkilönä surun kohdatessa. Toisessa jaksossa pääpaino on hautauspalvelun toiminnassa osana yhteiskuntaa. Kuvailen hautaustoimiston työnkuvaa ja pohdin sosionomi-diakonia liikkuvana, koordinoivana henkilönä hautaustoimen, sidosryhmien ja surun kohdanneiden omaisten välillä. Kolmas jakso käsittelee muistamisen kulttuuria ja hautaamista rituaalina. Tarkastelen rituaalien käytännöllistä ja psykososiaalista ulottuvuutta. Tämän jakson teemoissa sosionomi-diakonin työnkuvan pohdinta päättyy ajatukseen ryhmätöinnästä, jossa surun luonne pitkäkestoisena ja pysyvänä muutoksena otetaan

huomioon. Neljännessä eli viimeisessä jaksossa pohdin hautaamiseen ja kuolemaan liittyvän symboliikan merkitystä konkreettisessa toiminnassa. Pohdin sosionomi-diakonin roolia vierellä kulkijana kuolemansurussa.

6.3 Arvioinnin toteuttaminen

Olen lähettänyt työelämäkumppanilleni opinnäytetyöprosessin eri vaiheissa sekä kirjallista raporttiosaa että näytteitä podcast-jaksoista. Olen saanut heiltä kommentteja tekstin rakenteen jäsentämiseen sekä äänenkäyttöön ja -laatuun podcastissa. Laadin podcastin valmistuttua palautekyselyn työelämäkumppanilleni, ja olen koonnut tähän lukuun kyselyn vastaukset. Kysymykset löytyvät liiteosasta (LIITE 3). Podcast julkaistaan vasta Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuseminaarin jälkeen, joten kuulijapalaute jää työni ulkopuolelle. Kajaanin Hautauspalvelu on antanut podcastin osalta palautetta äänenkäytöstä, kerronnasta ja tyylistä. Niihin on oltu työelämätaholla tyytyväisiä, ja kerrontaa on luonnehdittu positiivisen lempeäksi, luontevaksi ja rauhalliseksi. Palautteen mukaan teoria, käytäntö ja kertojan ajatukset vuorottelevat sujuvasti.

Haastatteluaineiston asiat ovat saaneet kiteytetyn muodon, ja haastattelutietoa on haastateltavien mielestä käsitelty asianmukaisesti. Podcast on sisällöllisesti vastannut työelämäkumppanin odotuksia. Se on myös odotettua laajempi, mikä koettiin hyvänä asiana. Työelämäkumppanin mielestä teoriasta kumpuavat näkemykset vahvistuivat heidän jakamansa kokemuksen äänellä. Esitin kysymyksen, kokeeko Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunta podcastin sopivan yrityksensä arvoihin, brändiin ja toimintakulttuuriin. Heidän mukaansa sopii, sekä lisäksi se tukee rauhallisuudellaan ja asiallisuudellaan yrityksen brändiä. Yksi heidän arvoistaan on luotettavuus, ja heidän mukaansa podcastia kuunnellessa syntyy luotettava vaikutelma.

Kajaanin Hautauspalvelu oli edelleen sitä mieltä, että podcastin voi julkaista Hautauspalvelun Facebook-sivuilla, ja he kertoivat odottavansa julkaisua. Jaksojen pituus koettiin sopivaksi silloin, kun niitä keskittyy ja asettuu kuuntele-

maan. Sen sijaan arjen kiireiden keskellä kuunteleminen vaati aikaa. He arvelivat podcastin kuuntelijoiden koostuvan ystävistään, hautausalan kollegoistaan sekä verkkosivuilla kävijöistä. Hautauspalvelun henkilökunta arvioi, että podcastin julkaiseminen yrityksen verkkosivuilla antaisi uudenlaista näkökulmaa heidän työhönsä. Myös opinnäytetyöhön osallistumisen arveltiin vahvistavan heidän luotettavuuttaan. He kiinnostuivat sosionomi-diakonin ammatillisesta osaamisesta etenkin palliatiivisen hoidon ja saattohoidon näkökulmasta. Jos toimiala olisi niin laaja, että työntekijän palkkaaminen olisi mahdollista, sosionomi-diakonin osaaminen koettaisiin arvokkaana.

Työn edetessä koin kuolema- ja surukirjallisuuden ja -tutkimuksen osalta runsaudenpulaa. Löysin lukuisia näkökulmia ja toisaalta paljon samansuuntaista tutkimusta. Kuitenkin sosiaalityötä kuoleman kontekstissa käsittelevää tutkimusta on Suomessa tehty suhteellisen vähän. Kirjallisuuden rikkaus vaikutti osaltaan siihen, että työssäni on elementtejä tutkimuksellisesta opinnäytetyöstä, vaikka se onkin kehittämispainotteinen produktio. Valmistumassa olevaa työtäni tarkastellessani pohdin, jääkö työn punainen lanka liian ohueksi. Materiaalia ja kiehtovia näkökulmia oli niin monia, että rajaamisen vaikeus kulki haasteena työn alusta loppuun. Kansainvälisten artikkeleiden hyödyntäminen jäi työssäni vähäiseksi työmäärän rajaamisen vuoksi. Pidän sitä itse pienenä puutteena, mutta toisaalta ymmärrän myös opinnäytetyön laajuuden rajoitteet. Omassa kirjoittamisen taidossani kohtasin aukikirjoittamisen haasteet, joihin olen kuitenkin parhaani mukaan kiinnittänyt huomiota. Kirjallinen raporttiosa ja podcast käsikirjoituksineen ovat toisiaan täydentäviä opinnäytetyön osia. Toivon ratkaisuni olevan lukija- ja kuuntelijaystävällinen. Podcastin osalta ylitin jonkin verran jaksoille sovitun viidentoista minuutin pituuden. Äänitallenteisiin olen muuten tyytyväinen, mutta s-äänteisiin olisi ollut hyvä olla äänittäessä esimerkiksi puhallussuoja.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

7.1 Eettiset lähtökohdat ja luotettavuus

Tässä opinnäytetyössä pyrin noudattamaan hyvän tieteellisen käytännön edellyttämiä toimintatapoja kaikissa produktion vaiheissa. Tutkimuseettinen neuvottelukunta on laatinut ihmistieteisiin luettaville aloille kohdennetut periaatteet, joihin olen tutustunut. Niissä käsitellään esimerkiksi yksityisyyteen ja tietosuojaan liittyviä seikkoja. On tärkeää varmistaa, että haastateltavat tietävät miten heidän haastattelujaan tullaan käyttämään. Heidän on myös tärkeää tietää, että opinnäytetyön tekijä on sitoutunut käsittelemään aineistomateriaalia tutkimuseettisesti kestäväällä tavalla. (Kohonen ym. 2019.) Olemme sopineet Kajaanin Hautauspalvelun kanssa työelämäyhteistyöstä, ja Diakonia-ammattikorkeakoulun laatima sopimuslomake on allekirjoitettu.

Eettisyydessä on otettava huomioon, kuinka perustelen aineiston kautta tekemäni johtopäätökset. Pyrin kirjoittamaan läpinäkyvästi, mikä on aineiston, mikä kirjallisuuden ja mikä oman päättelyni tuottamaa asiaa. Tavoitteena on ollut, että nämä kolme käyvät vuoropuhelua läpi koko opinnäytetyöni. Eettisyyttä ja luotettavuutta mahdollistavia tekijöitä ovat valinnat, joita jo suunnitteluvaiheessa joutuu tekemään. Olen pyrkinyt siihen, että kysymykset, analyysitapa, raportointi, aineiston riittävyys ja kattavuus sekä omat toimintatapani ovat oikein valittuja ja tehtyjä. Produktion toteuttaminen on aina valintojen tekemistä, ja valinnat ohjaavat myös lopputulosta. Kaikilla valinnoilla on sekä hyviä että huonoja seurauksia, joita olisi tärkeää ennakoida prosessin eri vaiheissa alusta saakka. Kun valinnat perustellaan ja kirjataan raporttiin, toimitaan tutkimuseettisesti hyvän tavan mukaisesti. Valintojen vastuullisuudessa auttaa vuoropuhelu haastateltavien kanssa. (Riihimäki, 2021.) Omassa työssäni toteutin tätä lähettämällä haastattelukysymykset haastateltaville hyvissä ajoin ennen haastattelua. Olemme käyneet vuoropuhelua työelämäkumppanin kanssa läpi koko opinnäytetyöprosessin. Varmistin myös aineiston ja metodin riittävyyden opinnäytetyöni ohjaajalta.

Aineiston analyysi- eli käsittelyvaiheeseen kuuluu aineiston huolellinen lukeminen tai havainnointi, tässä tapauksessa myös haastattelutallenteen kuunteleminen. Objektiivisuus, avoimuus, reflektointi, kriittisyys, systemaattisuus sekä kirjaaminen kuuluvat aineiston käsittelyyn. Kirjoittamisvaiheeseen siirryttäessä täytyy muistaa prosessin kuvaamisen avoimuus ja selkeys. Omassa opinnäytetyössäni kirjoittamisvaihe on muodostanut pohjan podcastille. On tärkeää huolehtia, että myös podcast-tuotoksen yhteydessä on selvää, missä lähteet ovat saatavilla ja kuinka sisältö on hankittu ja tuotettu. (Riihimäki, 2021.)

Opinnäytetyöni eettiset kysymykset mielessäni perehdyin muun muassa hautausalan eettiseen ohjeistukseen. Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry:n verkkosivuilla on saatavilla etiikan lisäksi tietoa, joka auttoi haastattelurungon ja käsitteenmäärittelyn laatimisessa. Suomen Hautaustoimistojen Liiton jäsenet ovat hautaustoimistoyrityksiä, jotka ovat sitoutuneet noudattamaan hyviä kauppatapoja sekä hautausalan eurooppalaisia eettisiä ohjeita. (Suomen Hautaustoimistojen Liitto, i.a.) Lisäksi tutustuin myös Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunta Etene:n ohjeistukseen.

Kirjoitettaessa edesmenneistä yksityishenkilöistä tulee pyrkiä vainajaa kunnioittamaan ilmaisuun. Vainajan sukulaisten ja muiden hänelle läheisten henkilöiden tarve yksityisyyteen huomioidaan asianmukaisesti. (Kohonen ym. 2019, 13.) Henkilötietojen käsittelyperusteita ja käsittelyä on selvitettävä tarkasti, mikäli aineiston keruun vaihetta ei voi toteuttaa anonymisti tai pseudonyymeilla. Anonymiteetti toteutui haastatteluissani hyvin. Aineiston kerääminen, tallennus, säilytys ja tuhoaminen on sovittava työelämäkumppanin kanssa ja kaikkien produktioon osallistuvien suostumuksella. (Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene, i.a.)

Produktiossani on kiinnitettävä huomiota siihen, että havaintojani, kysymyksenasetteluani ja esiymmärrystäni ohjaavat myös henkilökohtaiset kokemukset ja kiinnostuksen kohteet. Olen jo aiemmin nähnyt kyseisen hautaustoimiston toimintaa, joten myös se on ohjannut positiivisen kokemuksen kautta tutkimuskohteen valintaa.

7.2 Kuolemansurun konteksti sosionomi-diakonin työkenttänä

Hautauspalvelun ydinosuamista kuvaillessani tulin yhä varmemmaksi siitä, että sosionomi-diakonin koulutus valmistaa osaajia, jotka sopisivat hautaustoimen kohtaavaan työhön. He ovat yhteiskunnan rakenteiden ja ihmisten kohtaamisen asiantuntijoita. Kohtaaminen perustuu rinnalla kulkijuuteen ja tilanteista eteenpäin saattamiseen. Siksi näen sosionomi-diakonin niin vahvasti myös kuoleman kohtaamisen yhteydessä erityisesti rinnalla kulkijan ja koordinoijan roolissa.

Pohdin podcastissani sosionomi-diakonin olevan pätevä koordinoija, ja esitin esimerkkinä leskien toiminnan järjestämisen. Toiminta voisi olla ryhmä, mutta se poikkeaisi sururyhmästä. Surusta olisi kuitenkin voitava keskustella esimerkiksi muistelun valossa. Muistelun menetelmiä on monenlaisia, ja ohjattu muistelu saattaa olla terapeutista. Menetystä ja kokemusta läheisen kuolemasta voidaan käsitellä myös ohjatuin ja toiminnallisin tavoin, siitä ulottuvuudesta ja näkökulmasta käsin joka kullekin sillä hetkellä sopii. Sosionomi-diakoni voi luoda tilan, jossa olla toiminnallisesti ja vapaasti surun mysteerin äärellä. Diakonin koulutukseen ja työnkuvaan kuuluu sielunhoidollinen kohtaaminen ja kyky keskustella hengellisistä ja uskonnollisista kysymyksistä. Tarvitaan taitoa ottaa arvostavasti puheeksi vaikeiksi koettuja asioita ja tukea ihmistä niiden käsittelemisessä. Joillakin hautaustoimen asiakkailta voi olla sekä voimakas tarve toiminnalliseen surun käsittelyyn että hengellisyydestä puhumiseen. Näihin tarpeisiin vastaaminen on useimmiten eriytynyt työnkuvien mukana eri tahoille. Yhteiskunnastamme puuttuu arkisen, pitkäkestoisen ja pysyvän surun käsittelyn ja muistelun mahdollisuuksia. Perinteiset sururyhmät perustuvat usein surun vaiheterioihin ja sijoittuvat ajallisesti lähelle menetystä. Ne myös toimivat hyvin kompaktisti niin ajallisesti kuin tilan ja kokoonpanon suhteen. Uudemman surututkimuksen tuottamien käsitysten mukaista toimintaa on käsittääkseni vielä vähän. Rinnalla kulkijuus sururyhmää väljemmillä rakenteilla tukisi sopeutumista surun tuomaan elämän- ja identiteetin muutokseen.

Diakonin ydinosuamiskuvauksessa määritellään tehtävään kuuluvaksi hädän tunnistaminen ja kohtaaminen sekä ihmisen luovuttamattoman arvon puolusta-

minen. Tehtävänä on kokonaisvaltainen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kohtaamalla ihmisen henkiset, sosiaaliset, aineelliset, fyysiset ja hengelliset tarpeet. Diakonilta edellytetään myös vuorovaikutusosaamista kuten kykyä turvallisen tilan ja vuorovaikutuksen sekä dialogisen ilmapiirin rakentamiseen myötätuntoisesti ja tilannetajuisesti. Kaikki nämä osa-alueet pohjustavat mahdollisuutta järjestää uudenlaista kohtaamista surun äärelle. (Kirkon ydinsaaminen, i.a.) Kuolemantapaukset ovat myös toisistaan poikkeavia ja erilaiset tilanteet tuovat erilaisia tarpeita. Hautaustoimistossa osataan suhtautua kaikenlaiseen suruun. Asiakkaat saattavat kuitenkin tarvita lisätukea vielä pitkään hautajaisten jälkeen tai heillä saattaa olla niin erityisiä kysymyksiä käsiteltävänä, että ohjaaminen jatkotuen saamiseksi koetaan myös hautaustoimistolla tärkeäksi. Tässä olisi hyvä sosionomi-diakonin paikka, sillä diakonin ydinsaamiskuvauksen valossa diakonista olisi hyötyä hiottaessa entistä toimivampaa yhteistyötä kuolemantapausten ympärillä. Sosionomi-diakoni voisi koordinoijan tehtävässään varmistaa eri tahojen välisen tiedonkulun ja tarvittaessa selventää niiden toimenkuvia. Hän voisi olla liikkuva henkilö, joka suuntaa sinne missä kulloinkin tarve on. Hänellä on koulutuksen tuomaa taitoa tutkia ja käyttää toimintaympäristöstä ja ihmisten arjesta saatavaa tietoa luodakseen edellytyksiä osallisuudelle. Hänellä on myös taitoa käyttää vaikuttamistoiminnan kanavia, rakentaa uusia kumppanuuksia ja toimia verkostoissa huomioiden erityisesti haavoittuvissa elämäntilanteissa elävien tarpeet. Yksi päätehtävistä on varmistaa turvallinen tila monenlaisille tavoille olla mukana ja osallistua toimintaan ja yhteisön ja yhteiskunnan elämään. (Kirkon ydinsaaminen, i.a.) Edellä mainitun ydinsaamiskuvauksen perusteella sosionomi-diakoni olisi mielestäni oivallinen ammatillinen tukihenkilö sekä muun tarvittavan tuen piiriin koordinoiva ammattilainen surun kontekstissa. Jos hänellä olisi vahva yhteys myös hautaustoimeen ja hänet voisi tavata hautaustoimistolla heti järjestelyn alkaessa, se helpottaisi omaisten suuntaamista hautajaisten jälkeiseen aikaan ja tuen piiriin surun keskellä.

7.3 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kehitys

Produktio oli minulle uusi opinnäytetyön muoto, ja koin aluksi hieman vaikeaksi ymmärtää, miten se poikkeaa tutkimuspainotteisesta työstä. Produktioon liittyvä metatyön sekä useiden uusien opeteltavien asioiden määrä yllätti. Koin jonkin verran rajoitteita digiteknisten taitojeni osalta. Opinnäytetyöprosessi on kuitenkin täyttänyt tehtävänsä ainakin uuden oppimisen suhteen.

Olen iloinen, että opinnäytetyöprosessi mahdollisti kiinnostavan projektin. Pysyin yhtä aikaa opettelemaan produktiomuotoisen opinnäytteen tekemistä ja sosiaalialan näkökulmaa, sekä pohtimaan minua henkilökohtaisesti kiinnostavaa tematiikkaa. Nälkä kasvoi syödessä, ja minulle avautui aineiston ja lähteiden kautta valtava materiaali, josta riittää ammennettavaa pitkäksi aikaa mieltä askarruttavien asioiden tueksi. Prosessin tuottamien johtopäätösten pohdinta viritti oman ammatillisen kasvun reflektointia sosionomin kompetensseihin ja kirkon diakoniatyöntekijän ydiosaamiskuvaukseen. Opinnäytetyöprosessi on synnyttänyt ymmärrystä siitä, että yhteiskunnassamme voisi olla tarve kohtaamisen paikoille, joissa ymmärretään kuolemansurun luonne pysyvänä ominaisuutena ja muutoksena ilman, että se tarkoittaa patologista ja masentunutta tilaa. Perinteiset sururyhmät ovat ainakin jossain määrin toimineet sellaisen suruprosessikäsityksen mukaan, jossa suru voidaan työstää ajan saatossa pois. Hautaus toimi on opinnäytetyössäni kuvattujen syiden vuoksi useille läheisensä menettäneille niin merkityksellinen taho, että sen linkittyminen nykyistä tiiviimmin surun jatkumoon saattaisi tukea menetyksen kohdanneiden hyvinvointia pitkälläkin ajanjaksolla. Olen kiinnostunut mielenterveystyöstä, erityisesti ongelmia ennaltaehkäisevästä näkökulmasta, joten työni tuottamat oivallukset sopivat myös näihin ammatillisiin intresseihini.

Julkaisun jälkeen otan mahdollisesti selvää, olisiko Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seuralla tai Diakonian Tutkimuksen Seuralla kiinnostusta opinnäytetyötäni kohtaan. Esimerkiksi artikkelin tai tiivistelmän kirjoittaminen seuralle voisi olla mahdollinen yhteistyön muoto. Yksi jatkokehittämisajatus voisi liittyä seurakuntien ja hautaus toimistojen laajempaan yhteistyöhön. Haastatteluissa nousi

myös esiin hautaustoimiston näkemys ja toive, että sosiaali- ja terveystoimi voisi tuntea heidän työnkuvaansa hieman paremmin. Esimerkiksi oppaan tuottaminen tällä näkökulmalla sosiaali- ja terveystoimeen voisi olla myös kehittämiskohde.

LÄHTEET

- Aaltonen, P., Palo, H., Rimpiläinen, O., Rintala, A., Ruotsalo, P., Särkiö, P. (2005). *Hautaustoimen käsikirja*. Helsinki: Edita.
- Cohen, L. (2011). *Kaipauksen kirja*. Turku: Sammakko.
- Erjanti, H., Paunonen-Ilmonen, M. (2004). *Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. (2018). *Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas*. Teoksessa Valli, Raine (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Everly Jr., G.S., Lating, J.M. (2017). *The Johns Hopkins guide to Psychological first aid*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Frankl, V.E. (1963). *Man's Search for meaning: an introduction to logotherapy*. Boston: Beacon Press.
- Frankl, V.E. (1978). *Ihmisyiden rajalla*. Helsinki: Otava.
- Gordon, T.A. (2013). *Good Grief: Exploring the Dimensionality of Grief Experiences and Social Work Support*. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*.
- Grönlund, E. (2015). *Matkavalmisteluja ja opastajia. Elämän viimeisen vaiheen kokemukset*. Helsinki: Basam Books.
- Hacker, D. (2015). *The rights of the dead through the prism of Israeli succession disputes*. *International Journal of Law in Context*.
- Hagman, G. (2001). *Beyond decathexis: Toward a new psychoanalytic understanding and treatment of mourning*. Teoksessa Neimeyer, R.A.

- (toim.), *Meaning Reconstruction & the experience of loss*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Hannukkala, M., Heiskanen, T., Kaleva, S. ym. (2019). *Mielenterveys elämäntaitona. Mielenterveyden ensiapu 1*. Helsinki: Suomen Mielenterveys ry.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huhtinen, A. (2005). *Epävalmiin ajassa ja hetkessä valmiina. Tutkimus kuolevan kohtaamiseen kasvamisesta* [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Humphrey, G.M., Zimpfer, D.G. (2008). *Counselling for Grief and Bereavement*. Los Angeles: SAGE.
- Kiviniemi, L., Läksy, M-L., Matinlauri, T., Nevalainen, K., Ruotsalainen, K., Sepänen, U-M., Vuokila-Oikkonen, P. (2014). *Minä mielenterveystyön tekijänä*. Helsinki: Edita.
- Kortesuo, K. (2019). *Kaikenkattava sisällöntuotannon opas yrityksille. Tee teksti, kokoa kuva, puhu podcast*. Helsinki: Kauppakamari.
- Moberg, D.O. (2012). *Aging and spirituality: spiritual dimensions of aging theory, research, practice, and policy*. New York: Taylor & Francis group.
- Molander, G. (1999). *Askel lyhenee, maa kutsuu – yli 80-vuotiaiden kuolema eletyn elämän valossa*. Helsinki: Suomen mielenterveysseura. Kuntoutuksen edistämisyhdistys.
- Molander, G. (2009). *Matka mullan alle –kuolematyöntekijöiden arki*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Mäkelin, H. (2018). *Kuolema. Kaikki mitä olet aina halunnut tietää*. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Pesola, J. (2020). *Kuoleman kohtaaminen gerontologisessa sosiaalityössä* [Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto]. Saatavilla 11.2.2021 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/313408/Pesola_Jenni_Maisterintutkielma_2020.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Pesola, J. (2018). *Vainajan ihmisoikeudet*. [Essee, Helsingin yliopisto].
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen*. Helsinki: Kirjapaja.

- Pojjula, S. (2018). *Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pojjula, S. (2002). *Surutyö*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pulkkinen, M. (2016). *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Pulkkinen, M. (2017). *Surun sylissä. Suomalaisten kokemuksia menetyksestä*. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2010). *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- STM, Etene. (2004). *Kuolemaan liittyvät eettiset kysymykset terveydenhuollossa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tagore, R. (2009). *Toiselle rannalle*. Helsinki: Kirjapaja.
- Tervo, J. (2019). *Loiri*. Helsinki: Otava.
- Tiilikä, O. (1961). *Kuolema*. Helsinki: WSOY.
- Warren, C.A.B. (2001). *Qualitative Interviewing*. Teoksessa Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (toim.), *Handbook of Interview Research*. London: SAGE.

Verkkolähteet ja PowerPoint-diat:

- Aalho, J. (15.10.2017). Kertojan ääni: *Podcastin aloittaminen: tarvitset ainakin nämä 5 asiaa*. Saatavilla 25.5.2021 <https://aalho.fi/podcastin-aloittaminen/>
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry. (i.a.). *Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset*. Saatavilla 11.2.2021 <http://www.arene.fi/julkaisut/ammattikorkeakoulujen-opinnaytetoiden-eettiset-suositukset/>
- Häkkinen, P. (käsikirjoitus). (15.9.2015). *Mystinen kuolemanraajakokemus* [Audio]. Yle Areena. <https://areena.yle.fi/audio/1-2999258>

- Kajaanin Hautauspalvelu (i.a.). Saatavilla 10.5.2021
<https://www.kajaaninhautauspalvelu.fi/>
- Kirkon ydinosaaminen (i.a.). Saatavilla 9.8.2021
<https://kirkonydinosaaminen.fi/diakonian-viranhaltija.html>
- Kohonen, I., Kuula-Luumi, A., Spoof, S-K. (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019.* Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Saatavilla 11.2.2021 https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- L457/2003. Hautaustoimilaki 6.6./2003.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030457>
- Podcastin tuottaminen. Opastusta Podcastin perustamiseen ja tekemiseen (i.a.). Saatavilla 9.8.2021
<https://podcastintuottaminen.wordpress.com/podcast-valineet/>
- Riihimäki, T. (4.2.2021). *Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus. Mitä tutkiessa pitäisi muistaa huomioida?* [PowerPoint-diat].
- Selin, H. (28.10.2014). *Mitä suru on?* Potilaan Lääkärilehti.
<https://www.potilaanlaakarilehti.fi/artikkelit/mita-suru-on/>
- Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry. (i.a.). Liiton toiminta. Saatavilla 11.2.2021
<https://www.hautajaiset.fi/liiton-toiminta.html>
- Thitz, P. & Ylönen, S. (i.a.). *Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus* [PowerPoint-diat].

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelukysymykset

Teema 1. Suru asiakaspalvelussa

Miten suru ja surutyö tai -prosessi näkyvät työnne arjessa?

Mikä surevan kohtaamisessa on vaikeaa? Mikä surevan kohtaamisessa on mielestänne tärkeintä?

Miten ohjaatte ja neuvotte asiakkaita, joille tilanne on täysin uusi?

Teema 2. Hautauspalvelu yhteiskunnan toimijana ja yhteistyötahot

Mitkä tahot aktivoituvat kuoleman tapahtuessa?

Keitä/mitä teidän yhteistyötahonne ovat?

Mitä toivotte yhteistyötahoilta?

Millaista tietoisuutta työstänne toivoisitte leviävän yhteiskuntaan? Onko joitain erityisiä tahoja, joiden olisi hyvä tuntea työtänne paremmin?

Teema 3. Perinteet ja ammattitaito

Mitä perinteitä asiakkaanne arvostavat? Mitä te arvostatte?

Millaisia persoonallisia ja henkilökohtaisia toiveita hautajaisiin liittyy?

Miten hautaaminen siirtymäriittinä näkyy työssänne? Esim. muuttuuko asiakkaan käytös, vointi jne. prosessin edetessä?

Mitä muistelun tapoja toteutate työssänne?

Mitä hautausalan työntekijän ammattitaitoon kuuluu? Mitä ominaisuuksia ja taitoja tarvitaan?

Miten näette hiljaisen tiedon siirtymisen uusille tekijöille?

Kuinka asiakkaiden avun saaminen näkyy teille? Mistä huomaatte, että palvelunne on onnistunut?

Teema 4. Symboliikka konkreettisessa työssä

Millaisia eleitä ja symboliikkaa käytätte? Esim. vainajan kuljettamisessa ja omaisille näyttämisessä.

Mitä kaikkea vainajasta huolehtimiseen kuuluu?

Miten monille ihmisille tyypillinen vainajan pelko näkyy teille? Miten itse olette oppineet, rutinoituneet tai sopeutuneet vainajien parissa työskentelyyn?

Miten tuette omaisia vainajan katsomisessa ja koskettamisessa, mikäli siihen on omaisilla tahtoa?

Mitkä asiat ovat tärkeitä toimintaympäristöissänne?

LIITE 2. Podcastin käsikirjoitus

Jakso 1. Kuolema vedenjakajakokemuksena

Tervehdin sinua, arvon kuuntelija. Mukavaa, että olet löytänyt tämän podcastin äärelle. Olen sosionomi-diakoniopiskelija Diakonia-ammattikorkeakoulusta, ja tämä podcast on osa opinnäytetyötäni. Podcastia varten olen käynyt kiinnostavia ja antoisia keskusteluja Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunnan kanssa. Upeasta näkemyksestään ja ammattitaidostaan ammensivat Heli Lehtinen sekä Elina ja Juha Keränen. Lämpimästi tervetuloa ajatustemme pariin. Ota vaikka kuppi kahvia, istu mukavasti nojatuoliin, ja anna itsellesi rauhallinen omien ajatusten hetki.

Kuolema on vieras, joka muuttaa elävien elämää pysyvästi. Muutoksen tavat ja sävyt ovat yhtä lukuisat kuin ihmisetkin. Usein se on kutsumaton ja ei-toivottu vierailija, joskus kaivattukin. Kuoleman vierailu vaikuttaa jäljelle jääviin läheisiin usein niin, että aika koetaan ajaksi ennen tätä menetystä ja ajaksi sen jälkeen. Kuolema on usein vedenjakajakokemus, jossa ”maailma on muuttunut vain yhden ihmisen verran, mutta samalla kokonaan.” (Tervo 2019). Näin kauniisti on todennut Sauli Niinistö.

Kuoleman kohtaaminen ja pohtiminen sisältävät lukuisia ulottuvuuksia, kerroksia ja sävyjä. Kuoleman kohtaaminen voidaan määritellä kulttuuriseksi, filosofiseksi, sosiaaliseksi ja hengelliseksi prosessiksi. (Etene 2004, 11.) Suhtautumi-

nen kuolemaan sisältää laajan kirjon tunteita ja kokemuksia kuten pelkoa, toivoa, menetystä, arvokkuutta, lahjomattomuutta, anteeksiantoa, yksinäisyyttä ja rakkautta. (Moberg 2012, 73-78.) Sosiologi David O. Mobergin mukaan hengellisyys on elämän syvin ulottuvuus ja sen äärimmäinen perusta (Moberg 2012, 79). Siksi se on tavalla tai toisella mukana myös kuoleman kohtaamisessa. Dogmatiikan professori Osmo Tiililä on kiteyttänyt: Koska kenelläkään ei ole omakohtaista kokemusta kuolemasta, joudumme tekemään johtopäätöksemme nimenomaan päättelemällä ja yleistä tietoa tarkastelemalla (Tiililä 1961, 7). Tiedämme mitä kuolema biologisesti on, mutta kokemustasolla se on eläville arvoitus. Uskon kuoleman pelon liittyvän vahvasti juuri tähän syvimmiltään tuntemattomaan ja lopulliseen kokemukseen ja asiintilaan. Osmo Tiililä kirjoittaa, että kuolema ei ole minkäänlainen toinen neuvotteluapuoli, johon voitaisiin soveltaa elämään kuuluvia tai siitä otettuja määreitä. Se on jotakin kokonaan toista, täältä käsin katsottuna pelkkä loppu. (Tiililä 1961, 9-10.)

Yhteisön jäsenen kuollessa yhteisö käsittelee omaa rajallisuuttaan ja mahdollisuuttaan jatkaa elämäänsä. Arvokkuus kuoleman kohtaamisen tavoissa määrittyy sekä kulttuurista että lähiyhteisöstä kuten perheestä ja suvusta. (Etene 2004, 11.) Kuolema on yhtä aikaa jokapäiväinen ja kaikille yhteinen kokemus, sekä jakamattomin ja yksityisin kokemus joka ihmisellä voi olla. Kuolemaan kuuluu paradoksaalisuus. Erityisesti kuoleman kulttuurinen, sosiaalinen ja hengellinen puoli voivat auttaa surussa, sekä etäännyttää ihmistä vaikeimmasta eksistentiaalisesta pelostaan. Kun asioita kuoleman ympärillä tehdään perinteiden ja rutiinien kautta, se tuo turvaa kuoleman aiheuttamaa kaoottisuuden tunnetta vastaan. Mobergin teoksessa kuolemaa määritellään matkana, joka täytyy käydä elämän viimeisessä vaiheessa. Kuoleman prosessissaan henkilö kasvaa kokemaan elämänsä totaalisesti ja kokonaisuutena. Kuolema voidaan nähdä myös interaktiivisena prosessina, jossa mielestäni esimerkiksi ihmisen jättämällä henkisellä perinnöllä on merkittävä asema. (Moberg 2012, 72-73, 82.) Viime vuosina olen huomannut, ettei kuoleman mietiskely ole välttämättä synkkää, vaan siihen voi liittyä rauhaa, valoa ja toivoa.

Keskityn tässä jaksossa tästä eteenpäin kuoleman kohdanneiden läheisten suuruun ja kokemusmaailmaan. Kuolema aiheuttaa kriisin, mutta kriisi ei aina ole

pelkkää ahdistusta ja kaaosta. Kriisi voi olla myös pohdiskelun, uudelleenjäsentämisen ja seesteisyyden aikaa. Heli, Elina ja Juha kertoivat kohtaamisista surevien kanssa. Heidän työssään näkyy surun moninaisuus ja se, kuinka menetyksen hyväksyminen jalostuu hautausprosessin aikana. Kriisin vaiheet saattavat jossain määrin näkyä hautaustoimiston kanssa yhdessä kuljetun ajanjakson aikana. Ensimmäisen tapaamisen sokkivaihe saattaa muuttua ja edetä jopa käsittelevaiheeseen. Joskus toimistolla poiketaan pitkänkin ajan kuluttua hautajaisista, jolloin uudelleen suuntautumisen vaihekin on jo selvästi näkyvässä.

Äkilliset kriisit jaetaan prosessina tyypillisesti neljään vaiheeseen. Kuoleman kohdatessa läheiset yleensä kokevat kriisin ja suruprosessi kulkee pitkälti samoin kuin kriisin vaiheet. Vaikka kuolema olisi ollut jo pitkään odotettavissa ja siihen olisi voinut valmistautua, silti suru ja kriisi kuuluvat asiaan. Surututkija Mari Pulkkinen mukaan surevien kokemukset osoittavat, että tunteiden lisäksi suruun ja suremiseen kuuluvat teot ja toiminta. (Pulkkinen 2017, 75). Hautajaisien järjestäminen tukee tekojen ja toiminnan kautta surevia. Vaikeita tunteita ei aina tarvitse sanoittaa, vaan huolella tekeminen ja järjesteleminen toimii tunteiden väylänä.

Kriisin alkuvaihetta kutsutaan **sokkivaiheeksi**. Tällöin tapahtunutta menetystä on vaikea ymmärtää ja hyväksyä todeksi. Kaikki voi tuntua kaoottiselta ja tapahtunutta voidaan jopa yrittää kieltää tapahtuneeksi. Fyysiset tuntemukset ja aistihavainnot voivat olla voimakkaita. Osa ihmisistä lamaantuu sokkivaiheen aikana, osa sulkee tunteet pois ja käyttäytyy mekaanisesti. Toisaalta hyvin vahvat tunneilmaisut kuuluvat asiaan, kuten itkeminen, huutaminen ja panikointi. (Hannukkala ym. 2019, 94.) Hautaustoimistossa ollaan valmiita ottamaan asiakkaat vastaan kaikkine tunteineen. Heli, Elina ja Juha ovat kohdanneet surevia niin monenlaisissa tilanteissa, että ymmärrys suremisen moniin muotoihin on kehittynyt vahvaksi.

Kriisin alkuvaiheen jälkeen ihminen alkaa ymmärtää tapahtunutta ja sokkia seuraa **reaktiovaihe**. Yleisiä ajatuksia ja tuntemuksia reaktiovaiheessa ovat elämän hajoamisen tunne ja tulevaisuuden lohduttomat näkymät. Yleisiä tunteita ovat syyllisyys, pelko ja masennus. Mieleen voi nousta sekä valveilla että unis-

sa yksityiskohtia tapahtuneesta, ja ne voivat tuntua hyvin häiritseviltä. Psykosomaattiset tuntemukset ovat yleisiä kun keho reagoi voimakkaisiin tunteisiin ja mielialan vaihteluihin. (Hannukkala ym. 2019, 94.) Hautajaisia järjestellään usein tämän vaiheen vallitessa.

Kolmas kriisin vaihe on **käsittelyvaihe**. Tapahtunut menetys ei ole enää jatkuvasti mielessä päällimmäisenä, ja ihminen on hyväksynyt sen todella tapahtuneeksi. Hän kykenee jo pohtimaan tapahtuneen merkitystä elämälleen ja tunnistaa surun ja sen vaikutuksia itseensä. Tyhjyyden ja tarkoituksettomuuden tunteet voivat olla leimallisia tälle vaiheelle, sillä uudessa elämäntilanteessa ei ole vielä ehtinyt rakentua menetetyille erilaista elämisen ja olemisen tapaa. Käsittelyvaiheessa monilla alkaa esimerkiksi ajattelemisen, muistelun, puhumisen tai kirjoittamisen kautta tunteiden työstäminen. Käsittelyvaiheeseen kuuluu usein rakentavien toimien lisäksi muisti- ja keskittymisvaikeuksia, ärtyneisyyttä ja yksin vetäytymistä. (Hannukkala ym. 2019, 95.) Ei siis välttämättä tarvitse huolestua, jos läheisensä menettänyt on hajamielinen, kiukuttelee tai ei halua lähteä oikein minnekään. Hän käy todennäköisesti läpi menetyksen aiheuttaman kriisin käsittelyvaihetta.

Uudelleen suuntautumisen vaiheessa ilo alkaa palata takaisin elämään. Usko elämän jatkumiseen auttaa uusien asioiden muodostumista menetetyille elämänvaiheelle. Koettu asettuu osaksi elämäntilannetta ja sen tuottama kipu hellittää. (Hannukkala ym. 2019, 95.)

Suru ja surutyö tai suruprosessi ovat keskeisessä osassa hautaustoimen arjessa, ja surun monenlaiset ilmentymät ovat tulleet tutuiksi hautaustoimiston välille. Menetykselle on luonnollista tuottaa vihan tunteita ja pettymystä, ne ovat osaa surua. Akuutin kriisin vaiheessa, varsinkin alussa, näkyy ihmisen tarve suojata itseään vaikealta asialta, jota on vaikea käsittää ja sen tuottamaa tuskaa sietää. Ihminen etäännyttää itseään asiasta ja saattaa käyttää kiertoilmaisuja. Asiakeskeisyys asiakkaan toimintamallina saattaa kertoa syvästä surusta, sillä se voi olla keino pysyä musertavassa tilanteessa toimintakykyisenä. Varsinkin miehillä tämänsuuntainen käsittelytapa on kohtalaisen tunnistettava. (teema 1.) Surutyö eli surun käsittely on moninaista. Jotkut tekevät sitä hautajaisjärjestelyssä, jot-

kut siirtävät tuonemmaksi odottamaan aikaa, kun kuolemaan liittyvät käytännön toimet on tehty. Kuten jo mainitsin, menetyksen hyväksyntä jalostuu hautajaisjärjestelyprosessin aikana. Alun sokki voi vaihtua kohti reaktiovaihetta, josta taas aikanaan käsittely- ja uudelleen suuntautumisen vaiheisiin. Muutos voi näkyä hautaustoimiston henkilökunnalle asiakkaan rauhoittumisena ja toimintatapojen pieninä muutoksina. (teema 1.)

Keskustelimme Helin, Elinan ja Juhan kanssa siitä, mikä surevan kohtaamisessa on vaikeaa ja tärkeintä. He korostivat herkkyyttä tunnistaa asiakkaan toiveita ja toimintatapoja. Eri ihmistyyppit toimivat stressitilassa eri tavoin. Toisinaan asiakkaalla on tarve kertoa jopa ylitsevuotavasti omaisestaan ja tilanteestaan. Silloin tarvitaan kuuntelijaa, ja hautaustoimistolla pyritään tähän tarpeeseen vastaamaan. Kuuntelun merkitystä ei voi aliarvioida. Heli kuvasi herkän kuuntelun ja kohtaamisen taitoa näin: ”heikoilla jäillä, varovasti mutta eteenpäin.” Herkässä mielentilassa oleva ihminen rekisteröi kaiken, joten esimerkiksi työntekijän kehonkieli on erittäin tärkeässä asemassa. Eri tilanteissa, joissa hautaustoimi kohtaa asiakkaansa, ovat erilaiset haasteet. Toimistolla tapaaminen on eri asia kuin vaikkapa arkutuksen eli arkkuun huoltamisen yhteydessä tapahtuva kohtaaminen. Juhan mukaan toisen surun lukeminen ja tilannetaju on helpompaa silloin, kun on itse ollut työntekijänä mukana ensimmäisestä kohtaamisesta lähtien. Jos ensikohtaaminen ei tapahdu toimistossa vaan esimerkiksi kappelissa vainajan näytön yhteydessä, asiakkaan tunneilmastoon, toimintamalleihin ja surun vaiheeseen mukautuminen on vaikeampaa. (teema 1.)

Hautaustoimessa surevan kohtaamiseen kuuluu neuvonta. Joillekin asiakkaille tilanne ja hautaustoimistossa asiointi on täysin uutta, ja he saattavat olla hämmentyneitä ja kokea neuvottomuutta ja avuttomuutta. Silloin kerrotaan rauhallisesti, että kaikessa autetaan. Elina ja Heli korostivat, että ohjeita kerrotaan ja asioita sanoitetaan, ei koskaan käsketä. Kirjalliset oppaat ja ohjeet ovat hyvä tuki suulliselle neuvonnalle. Asiakkaiden on tärkeä tietää, että heidän ei tarvitse toimia ja valmistella hautajaisia yksin. Hautauspalvelussa myös etsitään tietoa asiakkaan avuksi ja toimitaan tarvittaessa välittäjänä eri tahojen kanssa. Kajaa-nin Hautauspalvelulle on kunnia-asia, että asiakas voi aina kysyä. (teema 1.)

Surevan neuvontaa ja ohjausta on jäsennetty Geraldine M. Humphreyn ja David G. Zimpferin teoksessa niin, että surussa tukeminen on jaoteltu juuri kohdanneeseen suruun (*present loss*), aiempaan suruun (*past losses*) ja interventioihin, joita näissä vaiheissa voidaan surevan tukemiseksi tehdä. Suru jaotellaan myös niin, että sitä koetaan filosofisilla, hengellisillä, psykologisilla, sosiaalis-kulttuurisilla ja fysiologisilla ulottuvuuksilla. (Humphrey ja Zimpfer 2008, 38.) Ymmärrän interventiot tässä yhteydessä kohtaamisen tapoina. Hautaustoimistossa ensimmäistä kertaa asioitaessa kuoleman tapahduttua ovat kriisi ja suruprosessi yleensä akuutissa vaiheessa. Tällöin filosofis-hengellis-psykologisella tasolla kohtaamisessa kaivataan kuuntelua, kokemusten ja tunteiden hyväksymistä ja todeksi vahvistamista. Sureva haluaa usein toistaa kertomusta tapahtuneesta, ja tähän kannattaa lempeästi rohkaista. Hengellistä ihmistä todennäköisesti rohkaisevat ajatukset jatkuvista siteistä ja kuolemanjälkeisestä kohtauksesta. Käsityksiä ei kannata luoda surevalle, vaan tukea hänen sisäistä kokemustaan ja näkemystään hengellisistä aspekteista. Puheessa kannattaa edistää resilienssiä tukevia ilmaisuja kuten ”voitte, pystytte, saatte.” George S. Everly Jr. ja Jeffrey M. Lating kirjoittavat psykologisesta ensiavusta. Aivan ensimmäisen välittömän tuen jälkeen ihmisillä nousee yleensä kysymys, mihin jatkan tästä. Seuraavat askeleet saatika tulevaisuus voivat näyttäytyä täysin hahmottomina ja synkkinä. Everly ja Lating summaavat auttajalle keskeiset vinkit: Kerää mitä tähän mennessä on tehty ja käyty läpi, kysy senhetkistä vointia, tee suunnitelma seuraavista askeleista, kerro välttämättömistä hoidettavista asioista, ohjaa jatkoavun piiriin tai tarjoa sitä itse sekä kerro realistisia rohkaisun ja toivon sanoja. (Everly ja Lating 2017, 179.) Myös kyky keskustella uskonnollisista asioista ja ymmärtää uskonnollista termistöä on hautaustoimessa ja kuolemansurua kohdatessa merkityksellistä. Joskus uskonnollinen vakaumus ja kielenkäyttö ovat osa asiakkaan tapaa hahmottaa olemistaan ja identiteettiään. Jos uskonnollisväritteinen keskustelu rajataan pois, todennäköisesti suuri osa asiakkaalle merkityksellisistä asioista myös rajautuu ulos. Tällöin hän ei tule surusaan kohdatuksi ja keskustelusta muodostuu jopa viileää ja mitäänsanomaton. (Kiviniemi ym. 2014, 130.) Tässä kohtaa näen diakonille sopivan paikan. Diakonin ydinsaamiskuvauksessa määritellään tehtävään kuuluvaksi hädän tunnistaminen ja kohtaaminen sekä ihmisen luovuttamattoman arvon puolustaminen. Tehtävänä on kokonaisvaltainen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

kohtaamalla ihmisen henkiset, sosiaaliset, aineelliset, fyysiset ja hengelliset tarpeet. Diakonilta edellytetään myös vuorovaikutusosaamista seuraavien määritelmien mukaisesti:

- kykyä turvallisen tilan ja vuorovaikutuksen sekä dialogisen ilmapiirin rakentamiseen
- kykyä kohdata ihmisen syvää hätää ja kriisejä sekä taitoa toimia myötätuntoisesti ja tilannetaajuisesti
- taitoa luoda sielunhoidollinen suhde ja kohdata ihminen hänen elämäntilanteessaan kokonaisvaltaisesti hänen voimavarojaan tukien
- taitoa ottaa arvostavasti puheeksi vaikeiksi koettuja asioita ja tukea ihmistä niiden käsittelemisessä
- kykyä kulttuuristen tekijöiden tunnistamiseen ja taitoa toimia sensitiivisesti vuorovaikutustilanteissa

(Kirkon ydinosaminen, i.a.)

Diakonin koulutukseen ja työnkuvaan kuuluu sielunhoidollinen kohtaaminen ja kyky keskustella hengellisistä ja uskonnollisista kysymyksistä. Joillakin hautaus-toimen asiakkailta voi olla sekä voimakas tarve toiminnalliseen surun käsittelyyn että hengellisyydestä puhumiseen. Perinteisesti nämä ovat jakaantuneet Suomessa eri tahoille, käytäntö hautaustoimeen ja hengellinen keskustelu seurakuntaan. Toki ne myös limittyvät, mutta eivät välttämättä niin syvällä tai pitkäkestoisella tavalla jota sureva kaipaisi. Myös Mari Pulkkinen kirjoittaa, että kuolemaan ja hautajaisiin liittyvät tilanteet ja kokemukset saattavat olla läheisille täysin uusia, jolloin hautaustoimi voi olla merkittävä auttaja ja ohjaaja kun ei tiedetä mitä tai miten tehdä (Pulkkinen 2016, 165). Kuolemantapaukset ovat myös toisistaan poikkeavia ja erilaiset tilanteet tuovat erilaisia tarpeita. Hautaus-toimistossa osataan suhtautua esimerkiksi lapsiperhettä kohdanneeseen kuolemansuruun tai itsemurhan tehneen omaisiin. He saattavat kuitenkin tarvita lisätukea vielä pitkään hautajaisten jälkeen tai heillä saattaa olla niin erityisiä kysymyksiä käsiteltävänä, että ohjaaminen jatkotuen saamiseksi koetaan myös hautaus-toimistolla tärkeäksi. Kajaanin Hautauspalvelun toiminnassa huomioidaan ikätasoisesti myös lapsiomaisia. Lapsi saa olla luontevasti muka-

na missä tahansa hautajaisjärjestelyn vaiheissa, ja voi myös osallistua pienillä tehtävillä. Jos vanhemmat tai huoltajat haluavat lapsen olevan mukana vainajan katsomisessa, tilanteesta tehdään turvallinen rauhallisella läsnäololla, ohjaamisella ja myönteisellä asenteella. On huomionarvoista, että myös surun keskellä on mahdollista olla positiivinen. Se ei tarkoita iloa tai surun peittelyä, vaan elämänmyönteisyyttä kaikkine murheineenkin. Kuolemaa koskeva kasvatus tapahtuu kodeissa, kouluissa ja kaikissa tilanteissa, joissa kuolemaa kohdataan. Sosionomi-diakoni voisi mahdollistaa ja organisoida esimerkiksi yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen kanssa, jotta kuoleman ikätasoinen ja ammattimainen käsittely toteutuisi. Hautaustoimi olisi yksi tärkeä yhteistyökumppani, joka kykenisi kertomaan kuolemasta asianmukaisesti ja pelkoja hälventäen. Psykologi ja psykoterapeutti Soili Poijula kirjoittaa kuolemakasvatuksesta, että oppiakseen suhtautumaan kuolemaan lapset tarvitsevat tietoa kuolemasta arkielämänsä kontekstissa. Kuolemaan liittyvän tiedon saaminen ja opettaminen ei välttämättä pelota ja masenna lasta, kun siihen liittyy keskustelumahdollisuus turvallisten aikuisten kanssa. (Pojula 2016, 104.) Lasta voi helpottaa kuoleman käsittely hänen nähdessään, että ihmisiä työskentelee kuoleman parissa ja siitä voidaan puhua arkipäiväisesti missä vain.

Sosionomi-diakoni olisi mielestäni oivallinen tukihenkilö sekä muun tarvittavan tuen piiriin koordinoiva ammattilainen. Jos hänellä olisi vahva yhteys myös hautaustoimeen ja hänet voisi tavata hautaustoimistolla heti järjestelyn alkaessa, se helpottaisi omaisten toimia. Heidän täytyy joka tapauksessa olla yhteydessä useisiin tahoihin, joten sosionomi-diakonin sijoittumisella hautaustoimistoon voitaisiin tarjota jo hautajaisten järjestelyvaiheeseen kokonaisvaltaista tukea. Hautaustoimisto on yleensä myös taho, johon ollaan ensimmäisenä yhteydessä kuoleman tapahduttua. Kasvu on yksi surun ulottuvuus. Uudemmassa surututkimuksessa huomio on ollut laadullisissa muutoksissa, jotka seuraavat kuoleman kautta tapahtunutta menetystä. Sosiaalisen tuen on todettu auttavan surevaa elämän uudelleen rakentamisessa ja uudenlaisen merkityksellisyyden löytymisessä. (Pojula 2018, 193.) Tuen saaminen auttaa kasvamaan henkisesti, jonka ymmärrän muun muassa niin, että surun monipuolinen käsittely ja sen kanssa eläminen vahvistavat myös resilienssiä. Hagmanin (2001) mukaan ihminen saattaa surra läheisensä menetystä loppuelämänsä, mutta menetykseen

liittyvät merkitykset muuttuvat ajan kuluessa (Poijula 2018, 194). Poijula lainaa myös Viktor Franklia (1963, 1978), jonka mukaan kasvumuutos tarkoittaa, että kun ei kykene muuttamaan tilannetta, muuttaa itseään. Sureva integroi menetyksen jatkoelämäänsä. (Poijula 2018, 194.) Saman ammattihenkilön mukana kulkeminen hautajaisjärjestelyistä pitkälle jälkihoitoon tukisi surun, menetyksen ja kasvun prosessia. Tällaista ammatillista henkilöä meillä ei nähdäkseen Suomessa vielä ole. Hautaustoimistot, pastorit ja terveydenhuollon henkilökunta hoitavat laadukkaasti omat työnkuvansa, mutta työkenttien erillisyys saattaa kuitenkin aiheuttaa sen, että sureva jää lopulta yksin varsinkin pitkässä surun jatkumossa. Olisiko sosionomi-diakonin paikka tässä?

”Eikä kukaan ole keneltäkään poissa
kun mustarastas laulaa.”

– Lassi Nummi

<https://soundcloud.com/user-509348773/jakso-1-kuolema/s-EaNEAQn6saX>

Jakso 2. Hautauspalvelu yhteiskunnan toimijana

Tervehdin sinua, arvon kuuntelija. Mukavaa, että olet löytänyt podcastini äärelle. Olen sosionomi-diakoniopiskelija Diakonia-ammattikorkeakoulusta, ja tämä podcast on osa opinnäytetyötäni. Podcastia varten olen käynyt kiinnostavia ja antoisia keskusteluja Kajaanin Hautauspalvelun väen kanssa. Upeasta näkemyksestään ja ammattitaidostaan ammensivat Heli Lehtinen sekä Elina ja Juha Keränen. Lämpimästi tervetuloa ajatustemme pariin. Ota vaikka kuppi kahvia, istu mukavasti nojatuoliin, ja anna itsellesi rauhallinen omien ajatusten hetki.

Kuoleman tematiikka on tuntunut jo useita vuosia merkitykselliseltä. Olen laittanut merkille, että niin sanottuja kuoleman ammattilaisia on Suomessa yllättävän vähän, vaikka kuolema on jokapäiväinen asia. Tarkoitan tällä sekä palliatiivista, kokonaisvaltaista hoitoa, saattohoitoa että kuoleman jälkeisiin asioihin liittyvää

ammattitaitoa. Tekijöitä varmasti olisi, mutta koen, että työpaikkoja ja -tehtäviä ei ole tarjolla riittävästi eikä riittävän strukturoidusti.

Hautaustoimen käsikirja -teoksessa kerrotaan, kuinka kuoleman tapahtuessa monet yhteiskuntamme tahot tarttuvat toimeen. Sosiaali- ja terveystoimi, kuollutta viimeiseksi hoitaneet tahot kuten hoitolaitos, hautaus toimi, seurakunta tai uskonnollinen yhteisö, omaiset, joskus myös poliisi, sekä valtio ja kunta. (teema 2.) Jos ihminen kuolee esimerkiksi kotonaan, on paikalle kutsuttava lääkäri ja yleensä myös poliisi (Aaltonen ym. 2005, 69). Erityisesti sote-toimi, viimeinen hoitotaho ja hautaus toimi vastaavat vainajan huollosta. (teema 2.) Yleensä omaiset hoitavat kuolemaan liittyviä asioita. Jos omaisia ei ole tai he eivät ole tavoitettavissa, vainajan asuinpaikkakunnan sosiaaliviranomaiset huolehtivat hautauksen järjestämisestä yhdessä hautaus toimen ja useimmiten seurakunnan kanssa. Jos vainajan asuinpaikka on tuntematon, järjestelyistä vastaavat kuolinpaikkakunnan viranomaiset. Hautaus toimilaissa määritellään, että vainaja on ilman aiheetonta viivytystä haudattava tai tuhkattava, ja pysyvästi sijoitettava viimeistään vuoden kuluttua kuolemasta. (Aaltonen ym. 2005, 69 ja L 457/2003.) Sairaalat, terveyskeskukset ja hoitolaitokset säilyttävät vainajan ilman arkkua ja luovuttavat vainajan omaisille ja hautaus toimelle. Hoitava lääkäri, tai esimerkiksi kotona kuolleen vuoksi paikalle kutsuttu lääkäri, toteaa kuoleman tapahtuneen ja antaa hautaus luvan. Joskus tästä on neuvoteltava poliisin kanssa. Joissain tapauksissa kuolinsyyn varmistamiseksi tarvitaan tarkempia lääketieteellisiä tutkimuksia, ja silloin hautaus luvan on odotettava niiden valmistumista. Hautaus lupa voidaan antaa kuitenkin ennen lopullisen kuolintodistuksen kirjoittamista, sillä joskus prosessi vie viikkoja tai jopa kuukausia. (Aaltonen ym. 2005, 76-78.) Hautaus toimi hakee vainajan, kun arkku on valittu ja hänet voidaan huoltaa arkkuun. Sen jälkeen vainaja siirretään seurakunnan ja hautaus maan kappeliin kylmäsäilytykseen odottamaan siunausta ja/tai hautaamista. Hautaus toimistojen tehtäviin ja hoidettaviin asioihin kuuluvat arkku ja urna, arkkuun huoltaminen, kuljetukset, koristelut, muistotilaisuuden tarjoilut, kuolin ilmoitukset, ohjelmat, hautamuistomerkki, perunkirjoitus sekä hautaus kulttuurin ylläpitäminen ja vaaliminen. Terveystoimen asetus määrää Suomessa, että vainajan kuljettaminen on sallittua vain siihen tarkoitukseen varatulla kulkuneuvolla kuten hautaus toimiston autolla (Aaltonen ym. 2005, 80). Seurakunnat

puolestaan huolehtivat hautausmaista ja krematorioista sekä vainajien säilyttämisestä arkussa ennen hautausta. Ne vastaavat hautaamisesta ja tuhkaamisesta sekä siunaustilaisuuden toimittamisesta. Seurakuntien tietoja tarvitaan yleensä perunkirjoitusta varten. Sururyhmien järjestäminen on perinteisesti ollut seurakuntien toimintaa. (Aaltonen ym. 2005, 76-77.) Hautausluvan saamisen jälkeen tieto kuolemasta ilmoitetaan maistraatille. Näin kuolintieto saadaan väestörekisterijärjestelmään. (Aaltonen ym. 2005, 79.)

Hautausoimistojen yhteistyötahoja ovat seurakunnat ja uskonnolliset yhteisöt, sosiaali- ja terveystoimi, arkkutehdas, kivenkaivertajat, muistotilaisuuspaikat, kukkakaupat, ruokatoimittajat, paikallislehti, valokuvaajat, usein myös kirjapaino ja veteraanijärjestöt. (teema 2.) Kajaanin Hautauspalvelun väki kertoi yhteistyötahoille kohdistuvista toiveistaan keskustellessamme laajasta verkostosta, jossa hautausoimistot työskentelevät. Elina ja Heli painottivat sujuvan tiedonkulun merkitystä, sillä läheisen hautaan saattamisen ainutlaatuisuudessa yhteistyön tulisi olla saumatonta. Työtä tehdään omaisia varten, joten huolellisuus on tärkeää. Eri tahojen sosiaalinen ja positiivinen yhteistyö selkeine toimintaohjeineen ja -malleineen turvaa sen, että järjestelyt näyttäytyvät omaisille rauhallisina ja ammattitaitoisina. (teema 2.) Kysyin, millaista tietoisuutta työstään he toivoisivat kulkevan yhteiskuntaan. He toivovat ihmisten tietävän, että jokainen toimeksianto otetaan erityisenä. Hautausalalla kunnioitetaan perinteistä hautauskulttuuria ja halutaan ottaa asiakkaat sydämellisesti vastaan. Helin, Elinan ja Juhan työn tavoitteena on olla muutakin kuin arkkukauppa. Heille merkityksellistä on kokonaisuus, jossa luodaan lohtua ja tunnelma, joka voi lohduttaa ja rauhoittaa. He eivät halua liikkeen olevan kaupunkikuvassa piilossa, vaan sitä pidetään sisustuksella ja somistamisella helposti lähestyttävänä ja kodinomaisena. Niin miljööseen kuin vuorovaikutukseen liittyvässä toiminnassa pyritään huolehtimaan kokonaisuudesta, johon kuuluvat rinnalla kulkijuus, saattajuus ja luotettavuus. Helena Erjanti ja Marita Paunonen-Ilmonen kirjoittavat surun maantieteestä. Paikat ja miljööt muistuttavat surevaa menetyksestään, ja joihinkin paikkoihin voi olla vaikeaa mennä. (Erjanti ja Paunonen-Ilmonen 2004, 46.) Kodikkaasti ja kauniisti sisustettu hautausoimisto voi toimia monelle omaiselle pitkäänkin helppona paikkana poiketa. Siinä ympäristössä surun maantiede toteutuu niin, että menetys on luonnollinen osa sitä paikkaa. Siellä ei tarvitse selittää tai vai-

eta surun tunteistaan. Joillekin hautausmaat tai kirkot toimivat samalla tavalla. Aili Huhtinen viittaa Gustaf Molanderiin (1999), jonka mukaan ihmisiä pelottaa kuolemisessa elämän ja kuoleman välimaasto. Yhteiskunta hakee toimintamalleja välimaaston jäsentämiseksi ja siihen liittyvän ahdistuksen neutraloimiseksi. (Huhtinen 2005, 49.) Hautaustoimisto voidaan kokea välimaaston paikkana, missä ahdistus neutraloituu siedettäväksi, mutta missä ahdistus myös hyväksytään asiaankuuluvana. Hautausala ja kuoleman tematiikka ovat olleet aiempaa enemmän esillä mediassa viime vuosina. Se on tärkeä asia, ja sitä kautta myös hautausalan työnkuva tulenee pikkuhiljaa suomalaisille tutummaksi. Olin myös pohtinut, onko joitain erityisiä tahoja, joiden olisi hyvä tuntee hautaustoimen työtä paremmin. Helin ja Elinan mukaan sosiaali- ja terveystoimi voisi olla tarkemmin perillä heidän toimenkuvastaan. (teema 2.) Tässä näen sosionomi-diakonille tehtävän toimia tiedonvälittäjänä ja koordinoijana. Diakonin ydinosaamisessa kuvataan tarvittavaksi:

- taitoa tutkia ja käyttää toimintaympäristöstä ja ihmisten arjesta saatavaa tietoa
- kykyä luoda edellytyksiä osallisuudelle toimia yhdessä rakennettujen tavoitteiden mukaan
- taitoa käyttää vaikuttamistoiminnan kanavia, rakentaa uusia kumppanuuksia ja toimia verkostoissa huomioiden erityisesti haavoittuvissa elämäntilanteissa elävien tarpeet
- taitoa tukea erilaisten ihmisten yhteistoiminnassa rakentuvia yhteisöjä
- taitoa tunnistaa erilaisia yhteisöön liittymisen esteitä ja varmistaa turvallinen tila monenlaisille tavoille olla mukana

(Kirkon ydinosaaminen, i.a.)

Edellä luetellusta osaamisesta olisi hyötyä silloin, kun hiotaan entistä toimivampaa yhteistyötä kuolemantapausten ympärillä. Sosionomi-diakoni voisi koordinoijan tehtävässään varmistaa eri tahojen välisen tiedonkulun ja tarvittaessa selventää tahojen toimenkuvia. Hän voisi olla liikkuva henkilö, joka suuntaa sinne missä kulloinkin tarve on. Hän olisi omaisten ja eri tahojen työntekijöiden tavoitettavissa sillä välin, kun esimerkiksi hautaustoimiston väki on kiinni kulje-

tus- ja muistotilaisuustehtävissä tai sairaanhoidon henkilökunta hoitotoimenpiteissään.

Oma paikkani voisi löytyä tilanteista, joissa kuolema on jo tapahtunut. Silloin ei enää kilpailla nopeasti kuluvan ajan kanssa tai ahdistuta pian ja vääjäämättömästi koittavasta luopumisesta. Koen helpommaksi käsitellä kuolemaa yhteyksissä, jolloin kuollut on jo rauhassa eikä kärsi enää. Sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta Etene määrittelee seuraavasti: ”Selkeän ammatillisuuden, objektiivisuuden ja tehokkaan toimintakyvyn vaatimus on tärkeä kuolevan hoidossa, toisaalta taas edellytetään herkkyyttä, pehmeyttä, eläytymiskykyä ja sisäistä suostumista luopumiseen” (Etene 2004, 11). Samoja ominaisuuksia tarvitaan myös kuoleman tapahduttua kun aletaan hoitaa vainajan ja omaisten asioita. Ajattelen, että niin sanottu pelisilmä ja ymmärrys siitä, että kuolemaa ei voi viedä pois mutta tämänpuoleisiin asioihin voi vaikuttaa, olisi tarpeen. Minua on koskettanut eräs kohtaus yhdysvaltalaisessa Stephen Kingin romaaniin pohjautuvassa elokuvassa Vihreä maili. 1930-luvulle sijoittuvassa tarinassa kaksi vanginvartijaa lohduttaa teloitustaan odottavaa miestä. Heillä ei ole mahdollisuutta estää teloitusta, mutta he ymmärtävät, kuinka mies suree kesyttämänsä hiiren kohtaloa. Vartijoiden tilannetaju ja yhteisymmärrys on saumaton heidän keksissään tarinan Hiirikaupungista, jonne he lupaavat toimittaa vangille rakkaan hiiren. He ymmärtävät miehen luonteenlaadun ja sen, millaisen tarinan hän uskoo ja mikä häntä lohduttaa. Toisin sanoen he eivät voineet poistaa kuolemaa, mutta he tekivät viimeisistä hetkistä siedettävämpiä ja poistivat niitä murheita joita voivat. Tämä on mielestäni olennaisin asia lähellä kuolemaa, rajan molemmin puolin.

Hautausalan työntekijän ammattitaitoon kuuluu paljon käytännön asioita. On tunnettava lait ja asetukset, kuten laki kuolemansyyn selvittämisestä ja hautaus-toimilaki. Täytyy ymmärtää miten verkostot ja rajapinnat toimivat ja yrittäjyyteen liittyvät asiat on otettava haltuun. Myös itsensä johtamisen taito on tärkeää vaihtelevissa tehtävissä ja nopeastikin muuttuvissa työpäivissä. Kun käytännön asiat onnistuvat, kokee asiakas saaneensa hyvää palvelua ja apua. Kysyin, kuinka asiakkaiden avun saaminen näkyy hautaus toimiston työntekijöille. Mistä huomataan palvelun onnistuneen? Heli, Elina ja Juha kertoivat huomaavansa onnis-

tumista silloin kun sama suku asioi useamman kerran, toimistolla poiketaan tervehtimässä kauan hautajaisten jälkeen, ja asiakkaat antavat myös suoraa palautetta. Onnistumista auttaa se, että autetaan missä apua tarvitaan, mutta muuten järjestelyihin ei oteta liikaa mukaan työntekijän omaa tahtotilaa ja mielityksiä. (teema 3.)

Hautauspalvelun ydinosasta kuvaillessani tulin yhä varmemmaksi siitä, että sosionomi-diakonin koulutus valmistaa osaajia, jotka sopisivat hautaustoimen kohtaavaan työhön. He ovat yhteiskunnan rakenteiden ja ihmisten kohtaamisen asiantuntijoita. Kohtaaminen perustuu rinnalla kulkijuuteen ja tilanteista eteenpäin saattamiseen. Siksi näen sosionomi-diakonin niin vahvasti myös kuolemassa saattamisen yhteyteen.

”Näin vihdoinkin päiväni on päättynyt ja illan saapuessa laulan viimeisen laulun: se kertoo että olen rakastanut tätä sinun maailmaasi.”
– Rabindranath Tagore

<https://soundcloud.com/user-509348773/jakso-2-hautauspalvelu/s-NjKDenp2gRr>

Jakso 3. Katoaminen ja muistaminen – kulttuuriset kontekstit

Tervehdin sinua, arvon kuuntelija. Mukavaa, että olet löytänyt tämän podcastin äärelle. Olen sosionomi-diakoniopiskelija Diakonia-ammattikorkeakoulusta, ja tämä podcast on osa opinnäytetyötäni. Podcastia varten olen käynyt kiinnostavia ja antoisia keskusteluja Kajaanin Hautauspalvelun työntekijöiden kanssa. He ammensivat upeasta näkemyksestään ja ammattitaidostaan, ja kirjoitin keskustelujemme ja kirjallisuuden pohjalta podcastini. Lämpimästi tervetuloa ajatus-temme pariin. Ota vaikka kuppi kahvia, istu mukavasti nojatuoliin, ja anna itsellesi rauhallinen omien ajatusten hetki.

Kolmas jakso, katoaminen ja muistaminen – kulttuuriset kontekstit.

Tietoisuuden loppuminen tuntuu minusta käsittämättömältä. Kuoleman lopullisuus ja ikuisuus ovat kognitiivisen ajattelumme ulkopuolella. Ihmisen on mahdollonta ymmärtää kahta asiaa: sitä ettei ole mitään ja sitä, että jokin jatkuisi ikuisesti. Luulen kuolemanpelon ytimen liittyvän näihin seikkoihin. Monia pelottaa ehkä eniten elämän kesken jääminen ja ennen kuolemaa koettu ikävä läheisiä ja muita elämän rakkaita asioita kohtaan. Usein tuntuu, että kunpa kaikki saisivat kuolla vanhana ja valmiina lähtemään. Pelosta ja kuoleman ahdistavista puolista huolimatta minua kiehtoo kuoleman arvoituksellisuus ja rauha. Rakastan hautausmailla vaeltelua, kuolemaan liittyviä rituaaleja ja siirtymäriittejä sekä muistamisen kulttuuria. Ihminen on aina haudannut kuolleensa jonkun rituaalin mukaan. Psykologisesti se on tapa hallita ahdistusta, kun tietää, että lajitoverinsa kuolemassa katsoo myös omaa henkilökohtaista kohtaloaan. Rituaalit välittävät yhteyden johonkin ikaikaiseen, pyhään, sanattomaan ja toistuvaan, jota voidaan nimittää myös kollektiiviseksi alitajunnaksi. (Etene 2004, 21.) Näin kirjoitetaan Etenen, valtakunnallisen sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelukunnan julkaisussa Kuolemaan liittyvät eettiset kysymykset terveydenhuollossa.

Hautajaiset ovat siirtymäriitti. Rituaalit ovat olennainen osa surua ja sen käsitteilyä. Linaan surututkija Mari Pulkkinen kirjaa Surun sylissä. Hän kirjoittaa näin: ”Runollisimmin rituaalien asemaa surussa kuvastaa ajatus siitä, että rituaalit ovat jopa surun äidinkieli.” (Pulkkinen 2017, 75). Läheisen menettämisen yhteydessä ilmeisintä toiminnan ulottuvuutta ovat rituaalit, jotka liittyvät hautaamiseen ja haudalla käymiseen. Rituaali on toistuvaa, tyyliä käyttäytymismuotoa, ja rituaalit ovat kulttuurisia joko yksin tai kollektiivisesti suoritettavia toimintoja. Niiden kautta ilmaista tunteita. Rituaaleja on joskus vähätelty, mutta niillä on painava merkitys sosiaalisuuden, solidaarisuuden ja yhteenkuuluvuuden vahvistajana. Siirtymäriitit saattavat ihmisen sosiaalisesta statuksesta toiseen, ja elämän käännekohtia on perinteisesti kohdattu ja käsitelty niiden kautta. (Pulkkinen 2017, 75-76.) Siirtymäriitit voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: irtautuminen normaalitilasta, liminaalisessa välivaiheessa valmistaudutaan tulevaan tilaan ja kolmannessa vaiheessa tapahtuu liittyminen uuteen statukseen eli niin sanottu initiaatio. Kuoleman kohdalla rituaaleja liittyy kuoleman hetkeen, ruumiin käsittelemiseen sekä kuoleman yhteisössä aiheuttamiin muutoksiin. Rituaalit

ovat siis sekä vainajaa että jäljelle jääviä varten. Yksilötasolla rituaalit tuottavat lohtua ja auttavat hahmottamaan kuolleen läheisen merkitystä läheisilleen ja yhteisölleen. (Pulkinen 2017, 77.) Rituaalit eivät kuitenkaan ole aina virallista aikaan, paikkaan ja tilanteeseen sidottua toimintaa, vaan myös arkipäiväistä tekemistä. Sillä saattaa olla merkitystä vain ihmiselle itselleen, ja se voidaan ymmärtää muutoksen, sopeutumisen ja merkityksen antamisen prosessiksi. Arkisten tekojen yhteyden suruun ymmärtää ehkä vain sureva itse. (Pulkinen 2017, 78-79.) Sinäkin ehkä tiedät ihmisen, joka tekee haudalla käydessään aina samat asiat tai säilyttää kotona tietyt esineet tietyssä paikassa kuolleen muistelemiseksi. Uudempi surututkimus on tuonut esiin sen, että suruun kuuluvat tunteiden ohella teot ja toiminta. Ihminen on kokonaisvaltainen olento. Kuolemaan ja suruun liittyvät rituaalit edustavat ihmisen menetykokemuksen toiminnallista puolta ja ulottuvuutta. (Pulkinen 2016, 97-98.) Surua ei käsitellä ja koeta vain mielessä. Tähän kiteytyy hautaustoimiston työn merkitys. Henna Mäkelinin kirjassa ”Kuolema. Kaikki mitä olet aina halunnut tietää.” hautaustoimistoyrittäjä Piritta Kovanen vertaa onnistuneita hautajaisia sururyhmiin. Niissä ihmiset kuuntelevat, tukeutuvat toisiinsa ja hyväksyvät toisensa kaikkine tunteineen. (Mäkelin 2018, 200.)

Hautaustoimistossa kohdataan usein omaisia, joilla on tarve tehdä hautajaisjärjestelyt niin sanotusti ”oikein.” Asia käydään hautaustoimiston väen kanssa läpi, jottei turhia paineita syntyisi. Totuttujen tapojen ja perinteiden sisälläkin voi tehdä asioita monin eri tavoin. Joskus vainajan omien toiveiden toteuttaminen voi olla syystä tai toisesta haastavaa. Silloin tarvitaan keskustelevaa ja neuvottelevaa otetta kohti lempeää kompromissia. Siirtymäriitin luonne näkyy hautaustoimiston työssä niin, että usein ensikohtaamisten ja alun jännitys muuttuu asioiden edetessä jonkinlaiseksi rentoutumiseksi. Asiakkaasta on aistittavissa huo-jennusta ja helpotusta sekä kasvavaa luottamusta. Hautajaisten jälkeen ”katse” suunnataan uuteen suuntaan, siirtymä on tapahtunut. (teema 3.)

Muistelu on merkittävä osa kuolemansuruprosessia. Yksi hautaustoimiston tehtävistä on muistelun tukeminen, joka kuuluu hautauskulttuuriin ja sen vaalimiseen. Yhteinen muistelu voi tapahtua spontaanisti tai perinteiden ja rituaalien yhteydessä. Ortodoksiseen traditioon kuuluu pitkä muistelu, esimerkiksi neljä-

kymmentä päivää kuolemasta järjestettävä panihida eli muistopalvelus (Poijula 2002, 99). Tuhkaus aiheuttaa ajoittain omaisissa hämmennystä. (teema 3.) Silloin hautaustoimistossa on tärkeää kertoa uurnan laskun merkityksestä. Toimistosta voidaan lähteä mukaan uurnan laskuun ja näin tehdä myös siitä muistelun hetki. Yleensäkin siunaus- ja muistotilaisuudessa juhlan korostaminen on tärkeää. Silloin juhlitaan vainajan elämää ja kiitollisuutta siitä, että hän on ollut osa jäljelle jäävien elämää.

Rituaalit liittyvät voimakkaasti perinteisiin ja monet perinteet ovat rituaaleja. Kysyin Kajaanin Hautauspalvelun väeltä, mitä perinteitä sekä heidän asiakkaansa että he itse arvostavat. He kertoivat, että haudan peittäminen ja peittämiseen osallistuminen koetaan usein tärkeäksi. Itse ajattelen, että tämä saattaa liittyä alitajuisesti tai tietoisestikin siihen, että hauta halutaan peittämällä suojata. Peittäminen on myös kuin sinetti, ja se konkretisoi viimeistä hyvästijättöä. Seuraavaksi he mainitsivat siirtokuljetuksen vainajan kodin kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että kun vainaja haetaan kuolinpaikastaan, ellei se ole koti, ja siirretään hautausmaan kappeliin, matka tehdään vainajan kodin kautta. Kodin luona voidaan pysähtyä hetkeksi, joskus arkku avataan pihamaalla läheisten läsnä ollessa. Hiljentymishetken jälkeen matka jatkuu kappelille. (teema 3.) Olen itse kokenut kodin kautta ajamisen, ja pidin tavasta valtavasti. Se oli äärimmäisen liikuttavaa ja lohdullistakin. Se valmisti kuolleen kotoa poistumista ja viimeiselle matkalle lähtöä niin, että sairaalaympäristöön kuoleminen ei jäänyt ainoaksi viimeiseksi muistikuvaksi tästä maailmasta lähtöön. Hautauspalvelun asiakkaat ovat kokeneet tärkeäksi vainajan näyttämisen omaisille arkkuun huollon yhteydessä tai siunauskappelilla. (teema 3.) Näyttöhetkellä toimiston henkilökuntaan luottamisella on suuri merkitys. Omaisen täytyy voida luottaa, että kuollut läheinen on laitettu kauniisti arkkuun, ja että häntä voi katsoa ja koskea. Kun näin tapahtuu ja luottamukseen vastataan, voi tilanne jäädä yhdeksi elämän kauneimmista, surusta huolimatta. Suru ja menetys eivät aina vie kauneutta pois, joskus ne ovat jopa samaa tunnetta. Tuttuutta tai muuten lämminhenkistä vuorovaikutusta hautaustoimiston henkilökunnan kanssa pidetään arvossa. Tämä liittyy luottamukseen. Jotkut omaiset haluavat osallistua vainajan arkkuun pukemiseen, ja silloin se mahdollistetaan. Sen organisaation tilat, joissa kuollut huolletaan arkkuun, vaikuttavat jonkin verran tilanteeseen ja toimintaan. Vainajan kunnioittava

käsittely on kuitenkin aina pääasia. Myös työntekijöiden oikeudet arvokkaaseen hautaamiseen ovat mielenkiintoinen asia. Heillekään ei ole yhdentekevää, minne ja kuinka he vainajan sijoittavat. Heille on merkityksellistä, että arkut ja uurnat ovat asianmukaisia jokaiselle vainajalle. (teema 3.) Niin kuolleet kuin elävätkin ansaitsevat kuoleman pyhyiden arvoisen kohtelun myös aineellisissa asioissa.

Muistotilaisuusperinteistä ehkä vahvimaksi nousee ruoka. (teema 3.) Suomalaisessa kulttuurissa ruoka ei liity kuolemaan ja muisteluun missään muussa vaiheessa, joten muistoateriaa pidetään merkittävänä. Ruoissa korostuvat paikalliset perinteet sekä vainajan lempiruokat. Hautajaisiin liittyy traditioiden lisäksi tai niiden osana myös persoonallisia ja henkilökohtaisia toiveita. Vainajalle halutaan päälle hänen oma juhlapukunsa tai omia lempivaatteitaan. Arkkuun saatetaan laittaa mukaan valokuvia, esineitä tai lasten piirustuksia. Uskonnottomat muistohetket saatetaan toivoa vietettäväksi ilman selkeän kristillisiä perinteitä korvaten ne muilla arvokkailla tavoilla. Musiikkitoiveet voivat olla hyvinkin erikoisia, ja yleensä ne voidaan toteuttaa. Joskus siunaus toivotaan pidettäväksi ulkona, eikä siihen ole esteitä kunhan sopiva paikka saadaan sovituksi. (teema 3.) Hautaustoimistolle voi jättää toiveita omista hautajaisistaan. Siihen on olemassa valmiita lomakkeita sekä hautaustoimistojen yhteistyöverkosto Memorian julkaisema kirjanen. (Mäkelin 2018, 197.)

Hautaustoimistojen tehtävänä on hautauskulttuurin ylläpitäminen ja vaaliminen. Muistelun ja muistamisen kulttuurin ohella hautaustoimistoilla on valtavasti hiljaista tietoa, joka siirtyy perimätietona yrittäjältä ja sukupolvelta toiselle. Hautaustoimistoyrittäjäyys on usein elämäntyö, ja vuosien varrella kertyy valtava kokemuspankki. Kajaanin Hautauspalvelun mukaan hiljainen tieto ja ammattitaito siirtyvät uusille tekijöille rinnalla työskentelyn kautta ja tekemällä oppien. Työtä opetteleva seuraa tilanteita, havainnoi ja asioita muistellaan ja sanoitetaan yhdessä mentoroiden. Kollegat ovat iso voimavara ja alalla on kollegiaalisuutta varsinkin valtakunnallisesti. Jokaisella hautaustoimistolla on oma toimintakulttuurinsa, joka muodostaa yrityksen brändin. Alalla ja yrityksissä pohditaan paljon, mikä on sopivaa muutosta ja uudistumista ja mikä ei. Uudistuminen ja perinteiden säilyttäminen ovat mielenkiintoinen ja haastava yhdistelmä.

Muistelu ja muistamisen kulttuuri toivat minulle ajatuksen leskeytymisen jälkeisen yksinäisyyden helpottamisesta. Elämäkumppanin menettäminen on vaikea tilanne eikä surua ja yksinäisyyttä voi välttää. Muistelun kuuntelijan tarve voi kuitenkin olla suuri, ja siihen olisi mahdollista löytää tukea. Sosionomi-diakoni voisi perustaa ryhmän tai toimintaa, jossa olisi leskille arkipäivän jakamista ja aktiivisen muistelun mahdollisuus. Ryhmä ei kuitenkaan kulkisi sururyhmän nimellä ja voisi jatkua pitempään kuin perinteiset sururyhmät. Toimintamuodon nimi voisi olla vaikka muisteluryhmä tai leskien kerho. Sosionomi-diakoni koordinoisi toimintaa ottamalla yhteyttä hiljattain leskiksi jääneisiin, ja hautauspalvelu olisi yksi linkki leskien tavoittamiseksi. Toiminnan sisällä voisi organisoida myös yksilötyötä, sillä monella on varmasti myös kahdenkeskisen jakamisen tarve. Kävelyretki hyvän kuuntelijan seurassa voi olla hyvinkin voimauttavaa. Myös Kajaanin Hautauspalvelussa on mietitty jonkinlaisen jälkihuollon mahdollisuutta ja keinoja. Sosionomi-diakoni olisi tähän tehtävään koulutuksensa puolesta sopiva ammattilainen. Hän kykenisi ideoimaan ja järjestämään yhteydenottotapoja ja toimintaa, sillä hän on osallisuuden ja yhteisötoiminnan osaaja.

Jo edesmennyt, lahjakas toimittaja Perttu Häkkinen totesi eräässä radio-ohjelmansa jaksossa, kuinka ”kuolemanjälkeisen elämän mahdollisuus ja sen varjoisa luonne ovat askarruttaneet ihmissukua aina sen myyttisistä alkuhämäristä lähtien” (Häkkinen, 2015). Useimmat meistä jakanevat tätä pohdintaa, ja siitä on tehty uutta tutkimustakin. Esimerkiksi Markku Siltalan kirja Hän oli siinä käsittelee ihmisten yhteyttä kuoleman jälkeen. Tämän tyyppiset tutkimukset ovat saaneet minut pohtimaan sitä, miten kuolleesta on päästettävä irti, ja miten ei tarvitse päästää irti. Etenen julkaisussa kirjoitetaan, että ”Ihminen on itsetajuinen olento, joka pystyy pohtimaan omaa kohtaloaan ja ottamaan kantaa tulevaisuutensa eri vaihtoehtoihin sellaisina kuin hän osaa ne kuvitella. Ihminen on myös rajallinen, kärsivä ja kuoleva olento, joka on samojen ehtojen alainen kuin muukin luonto. Näistä kahdesta seikasta johtuu, että hänellä on syvä tietoisuus omasta kuolevaisuudestaan, jota vastaan hän kuitenkin myös taistelee. Jotkut tutkijat pitävät ihmisen kuolemantietoisuutta yhtenä ihmisyyden tärkeimmistä tunnusmerkeistä, itsetajuisuuden ilmentymänä tai perustana. On todellista elämisen taitoa tutustua omiin rajoihinsa ja suostua niihin. Vaikka sinänsä rajallisuuteensa törmääminen saattaa olla hyvinkin kipeä asia, niin sen kokemuksen

läpikäyminen muuttuu aikanaan myös elämän voimavaraksi.” (Etene 2004, 20.) Joskus kuolema on onneksi myös odotettu ja lempeä vieras, joka armollisesti katkaisee kärsimyksen ja loputtoman tyhjyyden. (Etene 2004, 11.) Pidän kuvataiteilija Hugo Simbergin tavasta kuvata kuolemaa lempeänä esimerkiksi teoksissaan Kuoleman puutarha, Kuolema kuuntelee ja Kuolema ja perunankuorija. Fyysinen läsnäolomme tietynlaisena päättyy, mutta koska muistamme, olemassaolomme ei pääty.

Leonard Cohen kirjoittaa teoksessaan Kaipauksen kirja:

”We are so lightly here. It is in love that we are made. In love we disappear.”

Vapaasti suomennettuna:

Me olemme niin kevyesti täällä.

Rakkaudessa meidät tehdään,

Rakkaudessa me katoamme.

<https://soundcloud.com/user-509348773/jakso-3-katoaminen-ja/s-jBNkHtt37tK>

Jakso 4. Tuntemattomia sävyjä – symboliikka ja konkretia

Tervehdin sinua, arvon kuuntelija. Mukavaa, että olet löytänyt tämän podcastin äärelle. Olen sosionomi-diakoniopiskelija Diakonia-ammattikorkeakoulusta, ja tämä podcast on osa opinnäytetyötäni. Podcastia varten olen käynyt kiinnostavia ja antoisia keskusteluja Kajaanin Hautauspalvelun henkilökunnan kanssa. He ammensivat upeasta näkemyksestään ja ammattitaidostaan, ja kirjoitin keskustelujemme ja kirjallisuuden pohjalta podcastini. Lämpimästi tervetuloa ajatustemme pariin. Ota vaikka kuppi kahvia, istu mukavasti nojatuoliin, ja anna itsellesi rauhallinen omien ajatusten hetki.

Neljäs jakso, tuntemattomia sävyjä – symboliikka ja konkretia.

Hautaus toimiston konkreettiseen työhön liittyy runsaasti symboliikkaa perinteiden muodossa. Heli ja Elina Kajaanin Hautauspalvelusta kertoivat, että työntekijän olemus viestittää paljon ja symboloi tiedostamattomasti asioita ja tunnelmia.

Rauhallinen olemus, kehonkieli ja puhenopeus ovat tärkeitä viestejä. Herkkyys toimia asiakkaan rytmissä ja mukautua siihen luo tilanteessa lämpöä. Joskus kevyt kosketus tai sen ilmentäminen rauhoittaa asiakkaan oloa. Ohjaaminen ja tilanteen johtaminen tuo turvaa. Omaista voi esimerkiksi ohjata, että vainajaa voi silittää ja koskeminen on sallittua. Tilanteen sanoittaminen on joskus paikallaan, mikäli asiakkaan on vaikea ilmaista itseään. Symboliikkaa voi tulla omaiseltakin, esimerkiksi ortodoksit tekevät ristinmerkkejä. Kajaanin Hautauspalvelussa on ollut tapana kumartaa vainajalle arkkua suljettaessa ja autoon nostettaessa sekä kylmäsäilytykseen siirrettäessä kylmiön ovella. Eri organisaatioiden tilanteet vaikuttavat aikatauluihin ja voivat tehdä äkillisiä muutoksia. Pyrkimyksenä on kiireettömyys kiireessäkin, tiukat aikataulut eivät saisi näkyä asiakkaalle. (teema 4.) Vainajaa, yleensä jo arkkuun huollettuna, kuljetetaan jalat edellä. Esimerkiksi hautaustoimiston kuljetusautoon nostetaan arkku niin, että vainajan jalat ovat kulkusuuntaan päin. Tapa on syvällä suomalaisessa kulttuurissa, ja juontuu todennäköisesti vanhasta kansanuskosta. Vainajan ei haluttu ”katselevan” taakseen palatakseen elävien maailmaan. (Molander 2009, 73.) Moni tietää mitä ”jalat edellä” –sanonnalla tarkoitetaan, mutta sen alkuperä on useimmille hämärän peitossa. Nykyinen ajatus ei tietenkään liity vainajien pelkoon, vaan vanhan perinteen myötä osoitetaan kunnioitusta vainajaa kohtaan.

Kuolleellakin on hautaustoimilakiin määriteltyjä oikeuksia. Ruumiin sekä tuhkan käsittelyssä tulee toimia arvokkaalla tavalla. Lain mukaan hautaamisessa, tuhkaamisessa ja tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toiveita. (Pulkinen 2016, 107 ja L 457/2003.) Sosiaalihuoltolakiin on kirjattu rakenteellinen sosiaalityö, joka tekee näkyväksi ihmisoikeudet käytännön työssä (L 1301/2014). Sen mukaan sosiaalityön on huolehdittava sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Tämä laissa sosiaalityöntekijöille säädetty velvoite on myös perusteena sille, että sosiaalityö puuttuu ihmisoikeuksia sortaviin käytänteisiin. Jenni Pesola esittää sosiaalityön esseessään pohdintaa, ”Voisiko myös kuolleilla ihmisillä katsoa olevan jonkinlainen oikeudellinen asema, joko silloin kun heidän ruumiinsa on vielä olemassa, tai myös sen jälkeen, kun heidän fyysinen olemassaolonsa lakkaa, mutta heidän jollain tavalla tuottamansa jäljet maailmassa vielä säilyvät? Ihmisen symbolinen olevaisuus ulottuu myös kuoleman jälkeiseen aikaan

vainajaa ympäröivän yhteisön ja ihmissuhteiden kautta. Daniel Sperlingin ajattelun mukaan ihmissubjektilla on yhtämittäinen, aineeton olemus sekä ennen ja jälkeen kuoleman, ja vaikka ihmisellä ei ole kuoleman jälkeen enää etuuksia samalla tavalla kuin elävillä, ihmissubjektia voidaan kuitenkin vahingoittaa kuoleman jälkeenkin. Siksi Sperling näkee vainajat tietyllä tavalla oikeuksia kantavina olentoina. (Hacker 2015.)” (Pesola 2018.) Kerroin aiemmassa jaksossa elokuvasta *Vihreä maili*, jonka tapahtumat sijoittuvat vankilaan 1930-luvun Louisianaan. Elokuvassa on kohtaus, jossa ilkeä vanginvartija solvaa teloitettua vainajaa. Toinen vartija kääntyy jyrkästi: ”Jätä hänet rauhaan.” Tämä lyhyt kohtaus näyttää vainajallekin kuuluvan ihmisarvon, ja ettei kuoleman rajan ylittänyttä tule kohdella huonosti. Hän on yhä hän, ei se tai objekti.

Vainajasta huolehtimiseen kuuluu siistiminen, pukeminen ja arkkuun laskeminen sekä aina kunnioittava käsittely. Vainajan henkilötunnukset, kuolinpäivä ja -paikka sekä vainajan kulloinkin sijainti ovat hautaustoimiston hoidettavia tietoja. Hautaustoimiston on saatava hautauslupa, jonka kuoleman todennut lääkäri kirjoittaa. Toimisto hoitaa myös tiedotusta seurakuntaan päin, jotta hautapaikka ja hautajaispäivä saadaan sovittua. Hautaustoimiston työhön kuuluu vainajan asioista keskustelu. (teema 4.) Omaisten kanssa käydään läpi mistä hän piti ja millainen henkilö hän oli. Persoonasta käsityksen saaminen auttaa vainajan näköisten hautajaisten järjestämisessä. ”Kun hautaustoimiston ovi aukeaa kuolemantapauksen jälkeen, alkaa puhe elämästä. Tulijat kantavat sisälle rakkautta, surua, ikävää, vihaa, pelkoa, kiitollisuutta – ja muistoja. Yksi kantaa tunteensa tyynenä, toinen itkee vuolaasti.” (Mäkelin 2018, 192.) Näin kuvailee hautaustoimistoyrittäjä Reijo Kovanen Henna Mäkelinin kirjassa. Hoitotyötä tekevien ohella hautaustoimiston työntekijät ovat niitä harvoja, jotka käsittelevät vainajia. Kovanen käyttää sanoja ”vainaja” tai ”hän”. Vainajaa käsitellään kuten elävääkin, hellästi ja kunnioittavasti. Hänet siistitään, hiukset kammataan, joskus ajetaan parta jos omaiset ovat niin toivoneet. Kasvoja voidaan ehostaa, mutta se on Suomessa harvinaista. Vainaja puetaan ja lasketaan arkkuun, ”viimeiseen petiin”, kuten Heli kertoi erään omaisen kauniisti sanoneen. Viimeisenä vainajan kasvoille lasketaan kasvoliina, ja omaisen voi halutessaan tehdä tämän esimerkiksi vainajan katsomisen yhteydessä ennen arkun sulkemista.

”Kuin peittelisi jonkun nukkumaan”, kuvailee hautaustoimistoyrittäjä Piritta Kovanen. (Mäkelin 2018, 196.)

Monille ihmisille tyypillinen vainajan pelko ei voi olla näkymättä hautaustoimen arjessa. Kysyin Elinalta ja Heliltä, miten he ovat itse oppineet, rutinoituneet tai sopeutuneet vainajien parissa työskentelyyn? Heidän mukaansa vainajien näkeminen alkaa kokemuksen myötä tuntua luonnolliselta. Myös kollegan läsnäolo tuo tilanteisiin tukea ja rauhaa. Lähiomaisilla tunneside vainajaan voi vaikuttaa suuntaan tai toiseen. Joskus se helpottaa katsomista, joskus vaikeuttaa ja järkyttää. Moni haluaa jättää ”elävän muiston” ja päättää olla katsomatta läheistään kuolleenä. Jokainen saa vapaasti ja rauhassa päättää omalta kohdaltaan katsooko vai ei, vanhemmat harkitsevat asiaa lasten osalta. Vainajan pelko näkyy usein jännittämisenä, mutta levollisen näköiset vainajat rauhoittavat. Asian vieraus sekä tietämättömyys ovat yleensä pelon taustalla. Vanhemmalla ikäluokalla on muistikuvia, että lapsena on jollain tavalla ”peloteltu”, tai pakotettu katsomaan vainajaa. Tällöin perinteet ovat luoneet pelottavan tunteen, valitettavasti. Kuolleen näkeminen voi tehdä menetyksen todeksi, konkretisointi voi olla merkittävä askel kriisin vaiheissa eteenpäin. Joskus hyvä ratkaisu voi olla osanäyttö, esimerkiksi ainoastaan vainajan tutun käden näyttäminen läheisille. Fysiologiset muutokset on otettava huomioon, sillä aika tekee tehtävänsä. Hautaustoimiston ammattilaisten tärkeä tehtävä on näyttämisen ja katsomisen arviointi. Heidän on arvioitava viisaasti, voiko vainajaa näyttää omaisille. (teema 4.) Silloin tällöin ”tukihenkilö” voi muodostua konkretian kautta. Omaiset voivat kokea läheisimmäksi vainajaa kuolleenä läheltä kohdanneen työntekijän. Kun kuolema on erottanut, voi pieni, jäljellä oleva fyysinen kontakti merkitä paljon.

Kajaanin Hautauspalvelun toimintaympäristössä tärkeitä asioita ovat tunnelmaa luovat seikat. Toimistoon on haluttu kodikkuutta ja lämpöä. Läsnä ovat eri aikakaudet esineiden ja valokuvien kautta. He ovat halunneet käyttää pehmeitä materiaaleja ja maanläheisiä värejä sisustuksessaan, ja toimiston valoisuus on tärkeää. Somistuksessa huomioidaan vuodenajat ja ikkunalla teemat vaihtuvat. Toimistoon on luotu tunnelma, joka madaltaa kynnystä astua asioimaan tai tervehtimään. Esimerkiksi arkut eivät ole ovesta astuttaessa ensimmäisenä esillä, sillä ne voivat tuntua aluksi liian ”rajuilta” tuoreen surun kohdanneelle asiakkaal-

le. Myös sosiaalinen media on hautauspalvelun toimintaympäristöä. Sen käyttöön pätevät pitkälti samat päämäärät kuin toimistoonkin.

Kuolinvuodekokemukset tai elämän viime vaiheen kokemukset ovat ilmiö, josta ei Suomessa ole juurikaan keskusteltu. Ne tulkitaan usein harha-aistimuksiksi, mitä ne toki saattavat olla. Surullista on kuitenkin se, että kuoleva jää tällöin kokemustensa kanssa yksin, vaikka ne todennäköisesti ovat hänelle erittäin merkityksellisiä. Erikoisia kuolemisen ympäristöön liitettyjä kokemuksia ovat myös tilanteet, joissa kuolevan on koettu kyenneen jotenkin säätelemään tarkkaa kuolemansa hetkeä. Hän on esimerkiksi halunnut ja kyennyt odottamaan kaukaa matkalla olevaa henkilöä, ja kuollut vasta tämän tavattuun. (Grönlund 2015, 56-57.) Näin kertoo kirjassaan ”Matkavalmisteluja ja opastajia” erikoissairaanhoidtaja Elina Grönlund. Ristiriitatilanteisiin, anteeksiantoon ja sovintoon liitetään joskus vastaavia kokemuksia ja tapahtumia. Kuolinvuodekokemukset ovat moninaisia ja käsittääkseni yleisiä. Tähän elämän viimeiseen vaiheeseen kaivataan saattajia, joita yleensä omaiset ovat. Joskus heitä ei syystä tai toisesta kuitenkaan ole, tai lisäksi kaivataan tueksi jotakin ehkä sopivasti etäisempää henkilöä ammattimaisempaan rooliin. Sosionomi-diakonin koulutuksen omaava ihminen olisi mielestäni yksi mahdollisuus vierellä kulkijaksi ja rajan yli saattajaksi. Hän voisi toimia ammatillisena lähimmäisenä sekä ennen kuolemaa että sen jälkeen. Hän olisi myös mahdollinen kuolinvuodekokemusten kuuntelija, ja avoin ottamaan vastaan kuolevan mystisiäkin kokemuksia. Läheisen kokema kuoleman pelko on äärimmäisen vaikea asia, sillä sitä ei voi ottaa toiselta pois vaikka kuinka haluaisi. Luulen, että joillekin olisi helpompaa etäisemmän ihmisen kanssa keskustelu ja peloissa tukeminen. Suhteessa läheiseen oma henkilökohtainen suru ilmenee niin voimakkaina tunteina, että keskusteleminen voi olla vaikeaa. Aina tulee itku. Arvostan ja hämmästelen kuoleman läheisyyden pyhyttä. Kuoleman hetken molemmin puolin mukana oleminen tuottaa suurta ihmetystä. Se on omituisimpia, väkevimpiä ja jopa kauneimpia elämäkokemuksia. Fysiologiset seikat voivat olla niitä, jotka tuovat lohtua ja joiden ääressä pyhyys tuntuu. Kerran havainnoin ja hämmästelin kuinka lämpö vähitellen lähti vainajasta, tunnustelin ja silitin rauhallisesti viilenevää ihoa. Painoin pääni kuolleen rinnalle, ja hämmästyin kokemuksen syvyyttä hiljaisesta rintakehästä, josta ei enää kuulunut sydämen lyöntejä. Se oli hiljaisinta mitä olen koskaan kuullut.

Vainajan arvo ja pyhyys olivat läsnä. Tämä tilanne yhdisti hyvin merkittäväällä tavalla elämänkaaren alku- ja loppupään, ja oli korvaamaton, lohdullinen ja eheyttävä kokemus. Se on tukenut omaa resilienssiäni, joka taas on auttanut menetyksen sietämisessä.

Kuolema on mysteeri. Mikä on ihminen, mihin hänen energiansa lähtee, mihin minuus katoaa, missä minuus sijaitsee, mistä ihmeestä tulee sydämen itseään pumppaava voima. Kysymykset ovat loputtomia, mutta eivät ahdistavia. Olen hyvilläni, että pahin kuolemanpelko on vaihtunut mysteerin ihmettelyyn. Toki pelkään, ja mysteeri voi olla myös mieleni keino hallita kaoottista ja eksistentiaalista pelkoa. En pidä sitä kuitenkaan huonona keinona, sillä se tukee mieleni hyvinvointia myös epävarmuuden ja menetyksen keskellä. Elina Grönlund kirjoittaa, että kuoleminen näkeminen voi olla lähiomaiselle tai kenelle tahansa sanoinkuvaamattoman vahva emotionaalinen ja rauhallinen tapahtuma. Se voidaan kokea rikkautena, joka valmistaa jatkamaan omaa matkaa ja aikanaan kokemaan itse viimeiset hetket ja oman kuolemansa. (Grönlund 2015, 161.)

Kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus ihmisen olemuspuolina ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa. Ihminen on ainutkertainen olento, koska hän on jäljittelemättömällä tavalla yksilöllisen tilanteensa kautta maailmassa. Holistisen ihmiskäsityksen valossa ihmisen kokemukset ja keholliset prosessit ovat erottamattomassa suhteessa ympäröivään maailmaan, Mari Pulkkinen lainaa Lauri Rauhala (2005, 2009.) (Pulkkinen 2016, 89.) Ymmärrän tämän niin, että yksilön ainutlaatuisuus heijastuu suruun siten, että se vahvistaa myös kuoleman menetykokemuksen ainutkertaisuutta ja ainutlaatuisuutta. Suremisessa yhdistyvät kognitiivinen eli tiedollinen taso ja konatiivinen taso. Konatiivinen eli käyttäytymiseen liittyvä taso voi ilmetä esimerkiksi erilaisina yksilöllisinä tai yhteisöllisinä riitteinä. Sen voi nähdä ilmentävän inhimillistä taipumusta arvostaa, viittaa Mari Pulkkinen uskontotieteilijä Nils G. Holmiin ja psykologi William Jamesiin. Surun kokemuksessa voi olla hengellisille kokemuksille ominaisia sanoittamattomia ja mystisiä sävyjä. (Pulkkinen 2016, 90-91.) Kuten aiemmin kirjoitin, kuolema on yhtä aikaa ihmiskunnan yhteisin ja yksityisin kokemus. Pulkkinen mukaan tunnereaktiot saattavat muistuttaa ympäröivälle kulttuurille tyypillisiä reaktioita, mutta viime kädessä ne ovat kuitenkin yksityisiä ja henkilökohtaisia. Su-

ruun liittyy kognitiiviselle tasolle tyypillinen tarve etsiä tarkoitusta ja ymmärtää. (Pulkinen 2016, 91.) Perinteisen kriisivaiheprosessin ohella suru ja menetyskokemus voidaan nähdä ohimenevän sijaan jatkuvana tilana, joka ei poistu kokijan kokemusmaailmasta. Kerran realisoituttuaan se on siinä aina läsnä. Tavalla tai toisella. Intensiivisimmillään kaikki surevan elämässä voi kietoutua kokemukseen läheisen menettämisestä tai peilautua siitä. (Pulkinen 2016, 92.) Uskon näin olevan usein esimerkiksi lapsen tai elämänkumppanin menettämisen kohdalla. Läheisen kuolemaa ei koeta sosio-kulttuurisessa tyhjiössä (Pulkinen 2016, 92). Siksi kuolemansuru on aina psykososiaalinen kokemus.

Pohdin aiemmin, että sosionomi-diakoni olisi pätevä leskien toiminnan järjestäjä. Toiminta voisi olla ryhmä, mutta se poikkeaisi sururyhmästä. Surusta olisi kuitenkin voitava keskustella esimerkiksi muistelun valossa. Muistelun menetelmiä on monenlaisia, ja ohjattu muistelu saattaa olla terapeutista. Menetystä ja kokemusta läheisen kuolemasta voidaan käsitellä myös ohjatuin ja toiminnallisin tavoin, siitä ulottuvuudesta ja näkökulmasta käsin joka kullekin sillä hetkellä sopii. Sosionomi-diakoni voi luoda tilan, jossa olla toiminnallisesti ja vapaasti surun mysteerin äärellä.

”Suru on rakkauden syysasu.” –Martti Lindqvist

<https://soundcloud.com/user-509348773/jakso-4-tuntemattomia-saevyjae/s-0v6b2chxaL7>

LIITE 3. Palautekysymykset

1. Mistä piditte podcastissa, mistä ette?
2. Vastasiko podcast sisällöllisesti lainkaan sitä, mitä olitte odottaneet? Miltä osin vastasi?
3. Koetteko, että podcast sopii yrityksenne arvoihin, brändiin ja toimintakulttuuriin?
4. Olenko käsitellyt haastattelutietoa asianmukaisesti?
5. Oletteko edelleen sitä mieltä, että podcastin voisi julkaista Facebook-sivuillanne?
6. Ovatko jaksot sopivan mittaisia?
7. Miten julkaiseminen sivuillanne tukisi työtänne? Mitä hyötyä siitä on teille?
8. Kiinnostuitteko sosionomi-diakonin työllistämisestä/ammattillisesta osaamisesta?
9. Keiden arvelette podcastia kuuntelevan?